

ERDÉLYI ÖRMÉNY GYÖKEREK

f ü z e t e k

„Emlékek nélkül, népeknek híre csak árnyék...”
(Vörösmarty Mihály)

az Erdélyi Örmény Gyökerek
Kulturális Egyesület
kéthavonta megjelenő kiadványa

XIX. évfolyam 218. szám
2015. július–augusztus

Tisztelt Olvasóink!

2015-ben az EÖGY füzetek *minden páratlan* hónapban jelenik meg, míg a Fővárosi Örmény Klub *minden páros* hónapban kerül megrendezésre a hónap harmadik csütörtökén – kivéve augusztusban, amikor 19-én szerdán – kerül megrendezésre. Mindenkivel szeretettel várunk a Pest Megyei Kormányhivatal Nyáry Pál termébe, bejárat a Budapest V., Városház utca 7. szám felől.

Elhunyt XIX. Nerszész Péter örmény katolikus pátriárka

Bácsú Ferihegyen
Pünkösöd vasárnapján,
2015 május 24-én.

Lapunk az interneten: a www.magyarormeny.hu honlapon is olvasható.
Elektronikus levélcímünk (e-mail): magyar.ormeny@t-online.hu

Elhunyt XIX. Nerszész Péter örmény katolikus pátriárka

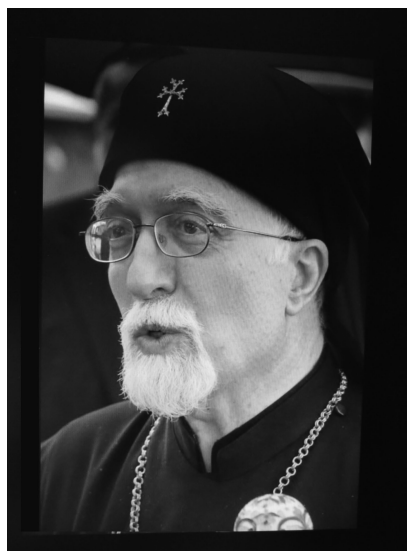
Ma (2015. június 25.) reggel 8:45-kor szívinfarktusban elhunyt XIX. Nerszész Péter örmény katolikus pátriárka. Ő volt az első örmény egyházfő, aki Magyarországra látogatott, és az első hivatalos örmény személy, akivel a 2012-es diplomáciai szakítás után a magyar kormány találkozott.

Az Örmény Katolikus Egyház legfőbb vezetője 1940. január 17-én született Pierre Taza néven. 1965-ben szentelték pappá, majd 1990-ben püspökké. 1999-2015 között volt az örmény katolikusok elöljárója, tisztségének pontos megnevezése: az Örmény Katolikusok Kilikiai Házának katolikosz-pátriárkája. XIX. Nerszész Péter igen kedvelt és gondoskodó lelkipásztor volt. Az ő odafigyelésének köszönhető, hogy több évtizedes szünet után újra kiadtak számos örmény katolikus liturgikus könyvet. 2014-ben Ferenc pápától kérte, hogy az Örmény Genocídium 100. évfordulója alkalmából mutasson be misét a Szent Péter Bazilikában, amire idén április 12-én sor került valamennyi örmény egyház vezetőjének, az örmény elnök és az örmény diaszpórák képviselőinek jelenlétében.

XIX. Nerszész Péter nem sokkal a megválasztása után már figyelmet fordított Magyarországra és követte hazánk örmény katolikus közösségének fejleményeit. 2012-től örmény papot küldött Libanonból, majd Rómából, hogy rendszeresen örmény misét mondjon a budapesti híveknek. 2015. májusában végül sor került a személyes látogatásra, Erdő Péter

bíboros, prímás, esztergomi érsek meghívására. XIX. Nerszész Péter a budapesti Szent István Bazilikában ünnepi szentmisét mutatott be az Örmény Genocídium 100. évfordulója alkalmából, amelyen Erdő Péter bíboros prezideált, számos püspök és pap részt vett, a magyar kormány részéről pedig Harrach Péter, a KDNP frakciójának vezetője jött el. XIX. Nerszész Péter nagyon sokat tett mind a nemzetközi, mind a magyarországi örménységért. Emlékét szeretettel őrizzük és lelki üdvéért imádkozunk.

(Megjelent a „XIX. Nerszész Péter örmény katolikus pátriárka” című facebook oldalon, szerkeszti Zsigmond Benedek)

Elbúcsúztunk szeretett pátriárkánktól

2015. június 28-án 11 órai kezdettel Fülöp Ákos atya által celebrált gyászmisével búcsúzott el örmény katolikus közösségünk az alig egy hónapja nálunk látogatást tett és az Örmény Genocídium 100. évfordulója alkalmából a Szent István bazilikában ünnepi szentmisét celebrált XIX. Nerszész Péter örmény katolikus pátriárkánktól. Az örmény nyelvű szentmisén Zsigmond Benedek diakónus és az

Imperatrix énekegyüttes szolgált.

Megrendítette egész közösségünket az irántunk tanúsított szeretet és segítőkészség, emberi közelséget sugárzó pátriárkánk elvesztése, akit a közösség szívébe zárt. Imánnkkal kértük és kérjük a pátriárkát, hogy továbbra is segítse örmény katolikus közösségünket, hitéletünket, a plébánia és templom működésének fenntartását, terveink szerinti fejlesztését. (M)

Zsigmond Benedek diakónus és az Imperatrix énekegyüttes

Gyülekeznek a hívek

XIX. Nerszész Péter pátriákra látogatása az örmény katolikusoknál

A pátriárka kíséretével – köztük Krikor atyával – 2015. május 22-én látogatást tett a Budapesti Örmény Katolikus Lelkészségen, ahol megtekintette a templomot, a plébániát; köszönetet mondott és megáldotta az örmény katolikus gondnokság és az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület elnökségi tagjait; kiűntette dr. Issekutz Sarolta közösségvezető; Zakariás Antal Dirán gondnokot és Zsigmond Benedeket; riportokat adott rádióknak, televízióknak; megtekintette a múzeumot; majd egy zártkörű fogadás keretében megbeszélést folytatott a közösségi vezetőkkel a jövőre vonatkozóan, felajánlva segítségét. A pátriárkánk igen elismerően nyilatkozott úgy az ingatlanról, mint a templomról, a múzeumból, terveinkről, valamint a gondnoksági és EÖGYKE vezetéséről, kihangsúlyozva, hogy imádkozik a további tervek megvalósításáért, kitartó munkánkért a közösség érdekében. Az EÖGYKE örmény könyvajándékokkal köszönte meg a látogatást.

Május 23-án délután a Szent István Bazilika zsúfolásig megtelt az örmény hívekkel és szimpatizánsokkal, akik hallhatták a pátriárka által bemutatott ünnepi szentmisét az Örmény Genocídium 100. évfordulója áldozataiért és túlélőiért.

Hálás köszönetet mondunk Dr. Erdő Péter bíboros, prímás úrnak, hogy a pátriárka meghívásával ezt a felejthetetlen élményt lehetővé tette számunkra. Köszönetet mondunk a szentmise utáni fogadás megrendezéséért is, ahol kötetlen beszélgetésekre kerülhetett sor. Köszönetet mondunk a szentmisén szolgálatot teljesítő

papoknak, diakónusoknak, a három kórus tagjainak, a meghívott személyiségeknek, és valamennyi résztvevőnek, hogy részvételükkel emelték a megemlékezés színvonalát, ünnepélyességét.

Május 24-én zártkörű ebéden láttuk vendégül a pátriárkát és kíséreit, majd elbúcsúztunk a további viszontlátás ígéréssel és reményével, ahonnan a repülőterre kísérték.

Ezennel köszönetet mondunk Zsigmond Benedeknek az egész ünnepi rendezvénysorozat megszervezéséért, részvételéért: mint állandó tolmácsnak a pátriárkai látogatás ideje alatt (és máskor is), diakónusnak, fordítónak, a misében közreműködő további szereplők betanítójának, kórusvezetőnek, az örmény nyelvű szentmisek szervezőjének, az armenológusnak. Hálásak vagyunk odaadó munkájáért, amelynek eredményeként életre szóló élményt jelentett mindenki számára az Örmény Genocídium 100. évforduló méltó megünneplése, az örmény katolikus pátriárka megismerése.

dr. Issekutz Sarolta

A Pátriárka és Zsigmond Benedek

Megérkezés az Orlay utcai templomba, 15 év után ismét találkozás Saroltával. Jobbról Zsigmond Benedek, balról Zakariás Antal Dirán.

A templom műtárgyainak megtekintése.

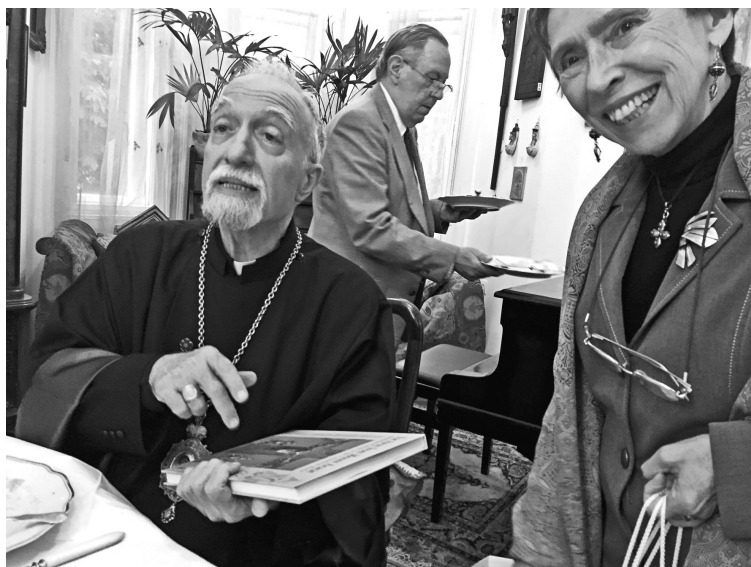
A Pátriárka jobb oldalán Zsigmond Benedek, bal oldalán Krikor atya, mögötte Kövér István

Látogatás a múzeumban. A Pátriárkától balra Zsigmond Benedek, mögötte Szongoth Gábor

A zárt körű fogadás

Örmény bűnbánat - július

„Mindenek oltalmazója, Krisztus! Jobbod védelmezzon nappal és éjjel, otthon és útközben, álmomban és ébren, hogy ne inogjak meg sohasem. És irgalmazz ...”

Krisztus felénk emeli védelmező jobbát, de erre kérjük is. Mert a veszély sokféle módon leelkedik. Ezeket Szent Nerszész imájában felsorolja ellentétpárok segítségével: nappal – éjjel, otthon – útközben, álmomban – ébren. Ezek különbözőképpen hatnak ránk s viselkedésünk is különböző. De a célunk mindenkor s mindenben egy: meg ne inogjunk. Ez sohasem következék be! – kérjük az Urat.

Örmény kódex-motívum

dr. Sasvári László

A nefelejcsok virágzásakor Örményországban

címmel tartott vetítettképes előadást *Benkő Ágnes* és *Páll Judit* június 18-án a Fővárosi Örmény Klubban. Az előadók lenyűgözték a hallgatóságot közvetlen beszámolójukkal, ahogy egymásnak adták a szót és feltárták legbensőbb érzelmeiket, gondolataikat az átélt élményekkel, a merész vállalkozásukkal kapcsolatban:

megismerni és megérteni, átélni mindazt, amit eddig nem ismertek. Az örményeket és Örményországot.

A teltházás közönség hosszú tapssal jutalmazta a kedves előadókat.

Az elhangzottak és a levetített képek a következő füzetekben jelenik meg, szerkesztett változatban. *M*

Balról Benkő Ágnes és Páll Judit

Ismét megrendeztük

2015. június 13-án, szombaton a Budapest Főv. II. kerületi Örmény Önkormányzat elnöke ismét megnyitotta az Ízek utcája örmény sátrát a kerület lakói fogadására a Mille-nárison. Örmény piláf örmény vegyessalátával és mézes-almás táska várta az érdeklődőket. Bár a Budai Polgár korábbi, beharangozó száma véletlenül az örményeket a nemzetiségek felsorolásából kihagyta, mégis 250 adagot osztottunk szét a kóstolóknak.

Köszönetet mondunk a II. kerület vezetésének, hogy minden évben támogatják a rendezvényen való nemzetiségi részvételt.

dr. Issekutz Sarolta elnök

Örmény származású politikusok a dualizmus kori Magyarországon

A tizenhárom aradi vértanú neve minden október 6-án elhangzik, és sokan azt is tudják, hogy az aradi tizenhárom közül ketten is örmény származásúak voltak. *Kiss Ernő* altábornagy és *Lázár Vilmos* ezredes. Már 1848/49-ben gróf Teleki Sándor azt mondta, hogy az erdélyi örmények „Magyarabbak a magyarnál”, a szabadságharcban is nagy létszámban vettek ki részüket, 70 főtisztet adva a honvédeknek. Ez a nagy arány a korban mégsem volt annyira meglepő jelenség, hiszen az örmények országos arányszámukhoz képest általában is felülreprezentáltak voltak a 19. századi Magyarország elitjében.

Urmánczy Nándor magyarörmény politikus emléknapiján engedjék meg, hogy azt

a közeget megismertessem Önökkel, amelyből Urmánczy Nándor politikus is származott.

A tömegesen 1672-ben Erdélybe menekült, települt örményeket eleve az ottani három rendi nemzet közül a magyar tagjai sorába fogadták. Ittlétük első száz éve alatt sokan szereztek közülük annyi vagyont és társadalmi presztízst, hogy már a rendi társadalomban is bekeverülhettek az elitbe, vagyis ők már a régi, rendi nemzetnek is tagjai voltak.

A kereskedelmi pályákon való jártasság, a pénzügyi és gazdasági szakértelem, mint „örmény tulajdonság” a 19. századi romantikus nemzetfelfogás szerint jól kiegészítette a más erényekkel ugyan büszkélkedő, de ezekkel a pozitívumokkal nem rendelkező magyarságot.

Megállapítható, hogy a modern, polgári jellegű magyar politikai nemzet elitjében, az ország összlakosságán belüli számarányukhoz képest, kiemelkedően sok volt az örmény eredetű politikus. Az örmények elfogadták az egységes magyar politikai nemzet dogmáját és minden megnyilatkozásukban magyarnak mondták magukat. A magyarországi örménység vezetői a magyar nemzethez való asszimilációban látták népük jövőjét, legfeljebb néhányan az örmény kulturális sajátosságok (nyelv, tradíciók, örmény rítus) megőrzésének felvetésével jelezték a teljes integráció határait.

Az örmény származás férfiági örmény eredet alapján könnyen megállapítható az örmény nevek ismeretében, de az anyai örmény ág is megismerhető, különösen a *Gudenus János József Örmény eredetű magyar nemesi családok genealógiája* (EÖGYKE, Budapest, 2010) feldolgozása alapján.

Az 1900-as évek elején Magyarországon élt örmény származású személyek száma becsüléssel 10–15 ezerre tehető, ami az akkori összlakosságnak kevesebb, mint 0,1 %-a lehetett. Ehhez képest a magyar parlament képviselőinek mintegy 3%-a volt örmény eredetű, csak a férfiági örmény nevek alapján, ami tehát kb. 30-szoros túlképviselést jelent! Ezzel a módszerrel összesen 68 országgyűlési képviselő örmény eredetét tudjuk biztonsággal megállapítani. Mindez megítélésünk szerint annak a jele, hogy az örményeknek sikerült a magyarországi politikai elitbe integrálódniuk. Sikeres és a többség által sem támadott asszimilációjukkal is magyarázható, hogy éppen az utolsó dualista parlamenti ciklusban emelkedett a legmagasabbra (16 főre) az örmény országgyűlési képviselők száma.

A korszak egészét tekintve a legtöbb képviselő a két örmény centrumból (Szamosújvár és Erzsébetváros) és a Bánságból származott, akiknek eredete viszont ugyancsak az erdélyi örmény városokba vezet vissza, mint

pl. a Kiss, Lázár, Dániel, Pap, Bogdanovics családoké.

Megállapítható tehát, hogy az örmény képviselők majd 100 %-a erdélyi gyökerekkel rendelkezik, hiszen a Moldvából a 17. század második felében beköltöző örmények az akkor még önálló Erdélyi Fejedelemségben találtak otalomra, és itt jöttek létre első, uralkodói védelem alatt álló telepük, s még a 19. század közepén is Erdélyben élt az örmények többsége. Igaz, hogy már a 18. század folyamán megindult a kiteleptetés Szamosújvárra, Erzsébetvárosra, Gyergyószentmiklóssra és Szépvíz örmény közösségeiből, és a dualista korszakban az ország szinte minden vidékén találhatunk örmény eredetű személyiségekkel.

Az elvándorlás az örmény társadalom szellemi és vagyoni elitjét érintette elsődlegesen, akik tanultságuk és/vagy vagyoni helyzetük révén máshol letelepedve is képesek voltak boldogulni, főleg a nagyobb vonzerőt jelentő prosperáló centrumokban. Első, legközelebbi célpontjaik az erdélyi városok voltak, mindenekelőtt Kolozsvár, de az Erdélyhez közelebb fekvő magyarországi városokban, pl. Nagyváradon vagy Máramarosszigeten is letelepedtek.

Az első és legnagyobb vagyonú családok közé tartoztak a kincstári árveréseken a beodrai uradalmat 1781-ben megvásárló Karátsonyiak, az écskai birtokokat megvevő erzsébetvárosi Lázárok, és a terjedelmes torontáli földeket megszerző erzsébetvárosi Kiss-família is. További bánsági kincstári földek eladása révén szereztek birtokokat a Gyertyánffyak, a Baracházát megvásárló Kabdebő-fivérek, a Lukács-testvérek, vagy a már a 19. század elején birtokokat szerző, eredetileg szamosújvári Dániel (Dániel) és Gorove-família.

Az örmény eredetű országgyűlési képviselők között kimutatható markáns bánsági részarány ennek tudható be: az eredetileg az erdélyi örmény centrumokból a Bánságba

költözött, vagyonos örmény családok a helybeli nemesi elit részévé válva a népképviselői rendszerben is érvényesíteni tudták helybeli befolyásukat, tekintélyüket. Nem meglepő ezek után, hogy a bányászati képviselők ezekből az örmény családokból kerültek ki, így a Dániel (8 képviselővel), Karácsonyi (5 képviselővel), Gorove, Pap, Kiss nevek dominálják a névsorokat.

Az erdélyi örménységből 59 család szerzett magyar nemességet, akik közül a dualizmus korában *miniszterelnök* Lukács László (1912-13),

valamint *miniszterek*: br. Dániel Ernő (1895-1899), Gorove István (1867-1871), Lukács Béla 1892-1895), Lukács György (1905-1906), Lukács László (1895-1913), Szilágyi Dezső (1889-1895, éa. erzsébetvárosi Lukács Anna), csejtei Kristóffy József (1905-1906, éa. Csíksomlyói Csiky Gizella).

Országgyűlési képviselők (apai ágon örményi családnévük alapján): *Bocsánczy Adolf*, *pojéni Bogdanovics Vilibard*, *szigeti Buzáth Ferenc*, *baraczházi Cabdebo Ferenc*, erzsébetvárosi *Csiky István*, szamosújvárnémeti *Dániel Béla*, szamosújvárnémeti *Dániel Ernő*, szamosújvárnémeti *Dániel János*, szamosújvárnémeti *Dániel László*, *Márton*, *Pál*, *Tibor* báró, *Fejér Antal*, apanagyfalusi *Gazágó Ferenc*, és *Salamon*, gattájai *Gorove István*, Erzsébetvárosi *Issekutz Győző*, ev-i *Issekutz Marcell*, *Jakabb Bogdán*, *Jakabffy Elemér*, *Ferenc* és *Imre*, somosközi *Jakabffy István*, talpasi *Kabdebo Gergely*, beodrai *Karácsonyi Antal K. Ferenc*, *János*, beodrai *Karácsonyi Aladár* gróf, eleméri és ittebei *Kiss Miklós*, ifj. ittebei *Kiss Miklós*, lompérdi *Korbuly Bogdán*, rétháti *Kövér Gábor*, Gyergyószentmiklósi *Kövér Károly*, id. *László László*, *Lászlóffy Antal*, *Lázár Ernő*, *Menyhért*, *Lengyel Zoltán*, *Lukács Béla*, nemes *Lukács Ignác*, *György*, ifj. nemes *Lukács György*, nemes *Lukács László*, *Sándor*,

terpesti *Markovits Antal*, kisterpesti *Markovits Kálmán*, *Mártonffy Márton*, *Másvilági István*, *Molnár Antal*, noszlopi *Noszlopy Gyula*, szentmiklósi *Nóvák Dániel*, *Pap Géza*, nemes *Patrubány Gergely*, danczkai *Pattanyús-Ábrahám Dezső*, *Sárosi Ferenc*, nemes *Simay Gergely*, *Szongoth Jakab*, *Tutsek Sándor*, *Urmánczy Nándor*, szombatsági *Vertán Endre*, ifj. szombatsági *Vertán Endre*, szombatsági *Vertán Etele*, *Zabulik László*, *Zakariás/Zachariás János*.

Megemlítendő, hogy *Gajzágó Salamon* (1828-1898) országgyűlési képviselő lett többek között a 145 évvel ezelőtt alakult Állami Számvevőszék első és leghosszabb ideig (1870-1892) működő elnöke.

Dr. Jakabffy Elemér (1881-1963) nemzetiségi politikus, közíró, az MTA kültagja, orszgy. képviselő, 1922-ben megindította a *Magyar Kisebbség* c. politikai szemlét, melynek szerkesztője volt a lap megszűntéig, 1942-ig. 1923-tól háromnyelvű testvér folyóiratát is szerkeszti. 1925-től kezdve egy évtizeden át képviselte a romániai magyarságot a nemzeti kisebbségek genfi kongresszusain, 1928-tól Háromszék, Szatmár magyar képviselője a román parlamentben. 1929-ben az Erdélyi Katolikus Akadémia alapító tagja. 1940-44: a M. Népközösség elnöki tanácsának tagja.

Erdély szellemisége szárnyakat adott magyarrá vált örmény eleinknek, amelyre utódaik büszkén emlékeznek meg minden lehetséges alkalommal. Köszönöm, hogy megtisztelték figyelmükkel.

(ifj. *Bertényi Iván*: *Örmény származású politikusok a dualizmus kori Magyarországon / Távól az Ararától Örmény kultúra a Kárpát-medencében* BTM-OSZK 2013 kiállítás kat./ és EÖGY füzetekben megjelent tanulmányok, alapján), (elhangzott 2015 május 16-án, Maroshévízen).

összeállította dr. *Issekutz Sarolta*

Esztergomi kirándulás

Felfedezőútra indultak a XII. kerületi és a hozzájuk csatlakozó örmény származásúak. Esztergomban ugyanis az Árpád-korban sok örmény települt le. Egy részük már a honfoglaláskor érkezett hazánk területére, többen viszont II. Andrást kísérték Esztergomig a keresztes hadjáratból visszatértek.

A kirándulást hosszas kutatómunka előzte meg, e sorok írója ugyanis hónapokon keresztül olvasott el minden, Esztergommal kapcsolatos könyvet, valamint a *Magyarország régészeti topográfiája V.* kötetében szereplő információkat az egykori, a városfalon kívüli Örmény nevű településről. A *Terra Armenorum* határai sajnos nem egészen ismertek, de annyi bizonyos, hogy a Szent Tamás-hegy alatt húzódó Esze Tamás utca környékén terült el. Az említett könyvben szerepel, hogy feltártak ott egy ötvösműhelyt, melynek nagy valószínűség szerint örmény tulajdonosa volt. Az ötvösműhelyben *III. Béla* (1148-1196) korabeli pénzeket is találtak. Ebből arra következtethetünk, hogy a műhely már a *II. Andrással* érkezett örmények letelepedése előtt is működött. A király az egész ország területére szóló vámmentességet biztosított az esztergomi örményeknek, akik a különféle kézműves mesterségeken kívül szőlőműveléssel és főleg kereskedelemmel foglalkoztak. A *Magyarok a Kárpát-medencében* (szerkesztette Glatz Ferenc) című könyvben azt olvashatjuk, hogy „1243. március 31. IV. Béla megújítja az elődei és az ő idejében Esztergomba települt örmények – a tatárjáráskor megsemmisült – oklevélbe foglalt kiváltságait.” Más forrásból (*Esztergom város arculatának terve*,

1983) viszont az derül ki, hogy a terület a tatárjárás idején szinte teljesen elnéptelenedett, megsemmisült. Biztos azonban, hogy 1281. március 1-jén *IV. László* király kolostor építése céljából az Ágoston-rendi szerzeteseknek adományozta az örmények földjének egy részét.

A kirándulók Esztergom nevezetességeit is megtekintették: a városnéző sétát a Széchenyi téren kezdték, s a Várhegyen folytatták. Nagy élményt jelentett számukra a királyi palota bejárása, ahol közel egy éve a várkáporna és *Vitéz János* studioloja is megtekinthető. Mindkettőnek különleges freskótöredékei, illetve freskói vannak. A király magánkápolnájában az oroszánok töredékeit, a studioloiban pedig *Botticelli* falképeit láthatják az érdeklődők.

Mivel Párkány könnyen megközelíthető, a népes csapat ott is eltöltött egy órát, s a hídról is megtekintette a Várhegyet.

A (s)örménytúra sok információval, élménnyel gazdagította a résztvevőket, s nagyon jó hangulatban telt el. HA

Helyesbítések

A füzetek május – júniusi szám 30. oldalán Sinka Sára és Dániel fotója alól lemaradt: a fotós neve: *Kabdebo János*. Elnézést kérünk az érintettől.

A 31. oldalon *Kereszteskövet állítottak Budapesten az örmény mártírok emlékére* c. Magyar Kurírtól átvett cikkben a 32. oldal bal felső sorából kimaradt a kereszteskő koszorúzásában résztvevők közül a hegyvidéki örmény önkormányzat feltüntetése.

László Gergely Pál

Az örmények Bukovinában

Bármely Bukovináról szóló írásban esik szó az istensegísi és fogadjisteni telepítésről, mindenhol megemlítik az örmény Kapri családot, akik miatt a fogadjisteniek el kellett költözzenek. Azonban lényegesen kevesebb az információ magáról a családról, és az örmény népcsoportról is. Bár több írás jelent meg róluk románul Bukovinában, ezek a magyar közönség számára szinte teljesen ismeretlenek. Szükséges néhány szóban elmondani, hogy kik is voltak a bukovinai örmények, és hogyan kerültek ők oda, még a magyarok betelepítése előtt.

Amint már említettem, a fogadjisteniek egyidőben telepedtek az istensegísi lakosokkal, előbb a Szucsáva partjára, majd felhúzódtak a Jakabos patak völgyébe. Lényegében a székelyek szabadulni akartak a Kapri család robotja elől, de nem sokáig sikerült az nekik. Utólag Kapri János a faluban udvarházat emelt, amely ma is látható, bár pusztulófélben áll.

A Jakabos völgyében már több ház állt ekkor. Az Enzenberg-féle kimutatás szerint, 1752-1777 között 66 erdélyi menekült család lakott a faluban.

Az örmény etnikum megjelenése Moldvában és Podóliában a XV. század végén és a XVI. század elején történt. Az örmények eredete, akik a Taurusz hegység vidékéről származtak Kelet-Európába az idők homályába tűnik el. Az első örmény államot I. Ardases alapította, majd III. Tiridatesz idejében (301) a kereszténységet hivatalos vallássá nyilvánítják az országban (elsőnek a világon). A törökök 1065-ben elfoglalják az örmény fővárost, Ani-t, a földdel

egyenlővé teszik, és a lakosság nagy részét lemészárolják. Akiknek mégis sikerült elmenekülni a fővárosból, azok Kis-Ázsia délkeleti vidékére és a bizánci császárság területére költöznek, ahonnan később Európába szivárognak be. Szucsáva városába 1400-1432 között érkeztek, Alexandru cel Bun uralkodása alatt. Az 1407. október 8.-án kiadott rendeletében az uralkodó támogatta az örmény telepeseket, különböző előnyöket és kiváltságokat biztosított számukra. Társadalmi szempontból az örményeket több csoportba sorolhatjuk be: földesurak, kereskedők, közvetítők, állami főtisztviselők, szolgák, napszámosok és egyházi tagok. Bukovina elfoglalásakor Splényi majd Enzenberg katonai kormányzók növelni szándékoztak az örmény telepek számát. Céljuk elérésének érdekében megbeszéléseket folytattak Nicolaus Nicorovici lemergi gazdag örmény kereskedővel, aki nagy hatással volt az örmény közösségre. Galíciai útja során még maga II. József császár is kihallgatáson fogadta Nikorovici-t. Bár a habsburg adminisztráció terve, hogy különálló örmény telepeket hozzanak létre, nem vált be, mégis az örmény közösség tagjai további kiváltságokban részesültek.

Splényi felmérései 1775-ből 58 örmény családot említenek, akik jórészt Szucsáva és Csernovic városokba és ezek környékén éltek. 1787. június 16.-án már 141 örmény családról történik említés (363 férfi és 351 nő). Megközelítőleg 80 év elmúltával az örmény családok száma 1000, mintegy 5000 lélekkel. Idővel egyes örmények hatalmas vagyonra tettek

szert, számos földbirtokkal és ingatlannal rendelkeztek Bukovinában: Kapri János 1780-ban a Jakabos (fogadjisteni), báišesti és măriței birtokkal, Kapri Miklós a todirești földekkel, Bogdán Moysa a calafindești, negostina és serăuți részekkel rendelkezett. A XX. század elején Prunkulián földesúr tulajdonában voltak a liteni, strejăroaia, brăești, Tolova (vagyis Józseffalva), corlăței, mazănești falvak földjei, Szucsáva városában pedig hatalmas házat bírt.

Az első Kapri nevű örményről Bukovinában 1731-ből vannak feljegyzések. Akkor temették el Kapri Gergelyt a szucsávai „Szent Kereszt” (Sfânta Cruce) templom kertjében. Az említett templomot az ugyancsak örmény Hankoian Hacıh emelt. Báró Kapri János az első örmény kereskedő Bukovinában, akit II. József császár, az 1785. október 24.-én kiadott különrendeletével nemesi rangra emelt. Utólag, 1788-1815 között, az Antonovici, Petrovici, Romașcan és Bogdanovici családok is lovagi rangban részesültek. A Kapri család utódai: Kapri Miklós (1813-1873), Kapri Mihály (1825-1885), Kapri György (1848-1923). Kutatásaim során még talákoztam a Kapri Emanuel („A földesuraság Kapry Emanuel schismaticus örmény, de nagyon becsületes úriház; a fogadjisteni szegény templomnak négy év előtt egy ezüst kelyhet és új misemondóruhát ajánlódkozott.” 1863-ban – sz.meg.) és a Kapri János nevével, aki 200 Ft. adományt nyújtott a fogadjisteni iskola részére 1880-ban. Nevezetes volt a fogadjisteni Kapri család régiséggyűjteménye, és a dornavátra-i Popovici család könyvtára. A Kapri család mondhatni napjainkig kitarított Fogadjisten történelmében. Kapri József őrnagy rangban esett el a második világháborúban, utódja Németországban él. Néha

haza szokott látogatni Bukovinába. Most két éve számomra érthetetlen dolgot követett el. Ősei megmaradt keresztjeit kiszedette a temetőből, és volt kúriájának tornácára vitette fel (Kapri Márta, Kapri Emmanuel).

Bár a fogadjisteni székelyeket nem kötik kellemes emlékek a Kapri földbirtokoshoz, neki is, akárcsak az örmény közösségnek, számottevő szerep jutott Bukovina gazdasági fejlődésében, kereskedelmének sokirányú kibontakozásában. Az örmények állandó kapcsolatot tartottak fenn a lemergi, bécsi és jászvásári kereskedőkkel, ahova leginkább gyapjút és húst exportáltak, fegyvereket, szöveteket és aranyat hoztak be. Helyi szinten termeltek szappant, húsárut, tejtermékeket, italokat, gyógyszereket, ékszerket, és hozzájuk fűződik az állatbőrök bőrdolgozása is.

A bukovinai örmények száma a XIX. század második felétől folyamatosan csökkent: míg 1846-ban 2050 örmény katolikust és 1272 örmény gregoriánust tartottak számon, majd 1864-ben 5000 lélekről szólnak a dokumentumok, 1910-re számuk 998-ra csökkent. Hatalmas károkat szenvedtek a II. világháborúban, mint anyagilag, mint emberéletben. Az utolsó nagy csapást a párizsi békeszerződés adta meg nekik (1947), amikor Bukovínát kettőbe osztották. Ekkor a katolikus örmények a mai Ukrajna területéhez kerültek, a gregoriánus (keleti) örmények pedig a Romániához tartozó Szucsáva megye területén maradtak.

(A szerző Déván, Hunyad megyében élő közíró, történész kutató)

Forrás: László Gergely Pál :
Hazátlanok weblap
A világhálóról tallózta
Bálintné Kovács Júlia

Az országgyűlés elnöke Argentínában megkoszorúzta Czetz János síremlékét (részlet)

Czetz János sírköve a katonai akadémia kápolnájában

Argentínai hivatalos látogatásán Kövér László, az Országgyűlés elnöke megkoszorúzta Czetz János síremlékét az Argentínai Nemzeti Katonai Akadémián, és találkozott a latin-amerikai országban élő mintegy 30–40 ezres magyar közösség kulturális és társadalmi szervezeteinek képviselőivel.

Kövér László a katonai akadémia nemzeti lobogót ajándékozott az intézménynek, és köszönetét fejezte ki, hogy az iskola mind a mai napig őrzi az intézményt alapító magyar ezredes emlékét. A megemlékezésen az akadémia igazgatója, Carlos Alberto Podio dandártábornok méltatta Czetz János tevékenységét, megemlítve, hogy ma is a magyar ezredes által lefektetett alapelvek szerint működik a katonai iskola. Kövér László beszédében emlékeztetett: Magyarországon 1849-ben, az akkori orosz beavatkozás

következtében a szabadságharc elbukott. Czetz János, az erdélyi hadsereg ideiglenes parancsnoka, majd vezérkari főnöke másokkal együtt ezután volt kénytelen elhagyni a hazáját, és így került egy idő után Argentínába.

A házelnök emlékeztetett arra, hogy a XVIII. században magyar jezsuiták terjesztették azon a földön a keresztény hitet, a XIX. században iparosok és földművesek mentek oda boldogulást keresni, az I. világháború után, amikor a nagyhatalmak feldarabolták a vesztes Magyarországot, nagyon sokan jöttek új hazát keresni, azokból az államokból is, ahol a magyarok kisebbségbe szorultak. Felidézte: a II. világháború után, amikor Magyarország újra idegen megszállás alá került, és kiépítették a kommunista rendszert, megint csak nagyon sokan menekülni kényszerültek. 1956-ban, forradalmunk és szabadságharcunk leverése után ismét igen sokan részben Argentínában leltek új hazára. Az ő leszármazottaik – sokuk már ebben a hazában születte – jó argentin hazafiakként és jó magyar embereként élnek itt – mondta Kövér László. Mint hangsúlyozta, Czetz János nemcsak az argentin–magyar katonai történelem összekötő szimbóluma, hanem jelképe mindannak a hozzájárulásnak is, amit az argentinai magyar közösség Argentína gyarapodására adott.(...)

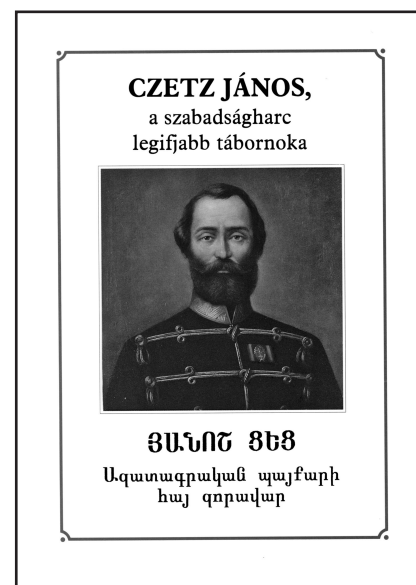
A házelnök ellátogatott a Mindszentynum Közösségi Házba is. Az 1977-ben emelt épület és a benne található Szent István-kápolna Mindszenty bíboros szellemében ad otthont a helyi

magyar közösség vallási és kulturális eseményeinek. Kövér László megtekintette a Szent István-kápolnában a Csíksomlyói Madonna argentinai kegyhelyét, itt őrzik ugyanis a Csíksomlyói Szűz 450 éves évfordulójára, 1965-ben készült másolatot.

Czetz János 1822. június 22-én született a háromszéki Gidófalván örmény, magyar és székely felmenőkkel rendelkező családban. 1846 és 1848 júliusa között a bécsi földrajzi-térképészeti intézetnél dolgozott, innen jelentkezett az alakuló magyar honvédségbe. 1848. október 30-án – immár őrnagyi rangban – az erdélyi csapatok ideiglenes parancsnokának nevezték ki. Miután Bem József vette át az erdélyi hadsereg parancsnokságát, az ő vezérkari főnöke lett. Bem 1849 februárjában ezredessé, majd javaslatára az Országos Honvédelmi Bizottmány 1849 májusában tábornokká léptette elő. 1849. március 2-án ő vezette a magyar csapatokat a győztes medgyesi csatában. A bukás

után bujkálni kényszerült, majd 1850-ben emigrált. 1860-ig Európa több országában megfordult, mérnökként dolgozott, és közben aktívan részt vett a magyar emigráció tevékenységében. Czetz 1860-ban családjával Argentínában telepedett le. 1860 és 1864 között földmérőként dolgozott, majd rokonai közbenjárására ezredesi rangban beléphetett az argentin hadseregbe, és a hadmérnöki testület vezetője lett. E minőségében elkészítette az argentin–brazil–paraguayai határvidék első modern katonai térképét. 1869-ben Domingo Faustino Sarmiento elnök kezdeményezte egy korszerű tisztképző intézet létrehozását. Czetz János helyet kapott az intézmény kialakításáért felelős bizottságban, majd 1870-ben kinevezték az új intézmény, a Nemzeti Katonai Iskola igazgatójává. 1904. szeptember 6-án hunyt el Buenos Airesben.

Forrás: Háromszék, 2015. május 29. Világfigyelő

Olvasói levél

Kedves Sarolta!
Fogadja üdvözetemet és jókívánságaimat a távoli Buenos Airesből! Édesanyám már régen mondta, hogy érdeklődjem meg ön részére, hol van ebben a városban egy lovasszobor Czetzről. Többfelé is érdeklődtem, interneten is, beszéltem az itteni Czetz kutatóval, de lovasszobor nincsen.

Van a Katonai Akadémián egy mellszobor, viszont oda még sajnos nem sikerült eljutnom, mert a városon kívül van és hétvégén zárva van.

Egyenlőre amivel szolgálni tudok az néhány kép a Plaza Hungriaról, amiről

biztosan már hallott. Ez egy elkerített rész egy téren, ahol egy valódi (Erdélyben készült) székelykapu áll és egy *Szt. István* mellszobor. A székelykapu egyik része Czetz Jánosnak van dedikálva.

Remélem, egy kis örömet tudok ezzel szerezni és ezúttal meg is köszönöm a nekem havonta továbbított Erdélyi Örmény újságot, amelyben néha megtalálom édesapám irásait.

Szívélyes üdvözléssel!

Retezár Mónica

Ispánkiné S. Katalin

Zarándoklat a szamosújvári Szt. Gergely ünnepre – némi kitérővel (Útibeszámoló)

A Világosító Szent Gergely tiszteletére minden évben megrendezett szamosújvári búcsú alkalmából ez évben a zuglói (XIV. ker.) és a hegyvidéki (XII. ker.) örmény önkormányzatok képviselői és klubtagjai közös zarándokútra indultak. A szervezés nagyobb részét a már nagy gyakorlattal rendelkező *Záruagné Tancsin Katalin*, a zuglói örmény önkormányzat vezetője végezte, mi XII. kerületiek pedig részletes tájékoztatót készítettünk az út során megtekintendő nevezetességekről, melyet induláskor a résztvevők kézhez is kaptak.

Utunk célja ugyan a búcsú eseményein való részvétel volt, de nem lehetett ellenállni bizonyos szirén-hangoknak, melyek útközben másfelé is vonzottak bennünket. Ezért ebben a beszámolóban főleg ezekről lesz szó, meghagyva másoknak a lehetőséget arra, hogy az ünnepség vallási és hivatalos részéről részletesebben beszámolhassanak.

31 fős csoportunk első jelentős állomása – a királyhágói ebéd után – *Csucsá* volt, hogy legalább egy pillantást vessünk a Kőrös fölé magasodó kertzuga, ahol *Lám Béla* titkos vőlegénysége hullt reménytelenségbe *Ady Endre* váratlan leánykérése nyomán, avagy a kis fehér házra és ihletett környezetére, ahol *Ady* és *Csinszka* házasságuk kezdeti időszakában éltek mindennapi életüket.

Nos, ihlet ide, gyönyörű táj oda, a kastélyt és parkját őrző biztonsági személyzet elég erőteljes hangon tájékoztatott bennünket arról, „no visit, no foto és no....” minden. Tette mindezt annak ellenére, hogy még nyitvatartási időben érkeztünk.

Megérkezvén Szamosújvárra a szálláshelyünkön, a Téka-Mezősegi Szórványkollégiumban kedves fogadtatásban részesültünk.

Első esti sétánk során a várossal ismerkedtünk. Azok, akik korábban még nem jártak ebben a „szép új világ” által még meg nem rongált, meghitt hangulatú kis városban (mint például ezen írás szerzője), csendes áhítattal nézgettek örmény őseik által épített lakóházakat, templomokat és középületeket. A főtérről, és a belváros különböző pontjain szebbnél szebb barokk épületek sorakoznak egymás mellett őrizve eredeti szépségüket. Olyanok, mint egy gyönyörű nyakék gyöngyszemei, legyen az emeletes gazdag polgárház (Lászlóffy-ház, Karátsony-ház) vagy csak „egyszerű” földszintes ház. Különös ízt ad ezen házaknak az az igényesség, mely az ablakok, bejárati ajtók és kapuk kereteinek kőfaragványain megmutatkozik. Nem véletlenül tartják Szamosújvárt Erdély legszebb barokk városának.

A városnak két örmény temploma is

Élményekkel teli lélekkel indultunk haza. Haza? Hiszen otthon voltunk az elmúlt három napban is!

Szakács Endre vikárius

Bálintné Kovács Júlia

Beszámoló, örömhírek, köszönő szavak

Az idei Világosító Szent Gergely búcsú volt a huszonötödik, amelyen - noha apai ágon örmény és katolikus gyökereim is vannak - reformátusként részt vettem.

Mindenik szép volt, eseménydús, emlékezetes, de az idei katartikus élményt jelentett számomra. Az ünnepeles, színpompás bevonulás, a szertartás maga, aztán a kellemes meglepetés, hogy a szentbeszédhez főpásztorunk, Dr. Jakubinyi György érsek, örmény apostoli kormányzó jött a pulpitushoz.

Kimondhatatlanul sajnálom, hogy nem figyeltünk erre a lehetőségre már előre, hiszen az örmény genocídium 100. évfordulójára való megemlékezés ezt

teljes mértékben indokoltá tette, és rögzíteni kellett volna ezt a beszédet, amely nagyon sok új adattal gazdagította eddigi ismereteinket. Emlékeztetett például arra, hogy 360 éve született, és 1715-ben 300 éve halt meg az erdélyi örménykatolikusok első és egyetlen püspöke

Verzár Oxendius, Armenopolis megálmódója, a városalapító, akinek a mai erdélyi örménykatolikusok a követői, és nekünk kell azért megtenni minden tőlünk telhetőt, hogy a Római Katolikus Egyháznak ez a részegyháza fenn maradjon. (A beszédben elhangzottak egy részét sikerült megszereznem, az örömhírek között olvashatjuk.)

Egy busznyai zárándok Budapestről

Ezúttal is megörvendeztették a szentmise hallgatóit *Kirkósa Júlia* és *Molnár Mária* operaénekesnők felejthetetlen élményt nyújtva számunkra.

A szentmise végén Apostoli Kormányzónk még egyszer szólott a több országból, megyéből városból összesereglett hívőhöz.

A jelenlévő egyházi és világi tisztségviselőket franciául, németül, románul köszöntötte, majd meleg szavakkal mondott köszönetet dr. *Issekutz Saroltának*, aki hosszú évek óta szellemileg és anyagilag is támogatja az Erdélyben lévő 4 örménykatolikus plébániát és azok közösségeit. Számomra ezek a köszönő szavak azt sugallták, hogy Ő a jövőben is reméli ennek a támogatásnak a fennmaradását.

Alighogy kijöttünk a templomból elszé-

gyelltem magam, mert felidéztem, hogy személy szerint én valóban mennyi mindent köszönhetek Saroltának, és az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesületnek.

Több mint 20 éve, a Kossuth rádióban, a késő esti-éjszakai híradóban hallottam őt először, amikor bejelentette, hogy Magyarországon elsőként megalakult az *Országos Örmény Kisebbségi Önkormányzat*.

Aztán Szamosújváron személyesen is találkoztunk, és azóta együtt dolgozunk. Az volt a célunk, hogy felhívjuk a figyelmet az Erdélyben otthonra talált, majd a Monarchiában vagy azon túl szétszóródott örményeink társadalmi, kulturális szerepére.

Legjobb, ha a 2001. szeptember 14-én Kolozsváron kezdődött és Szamosújváron véget ért három napos IV. Jubileumi konferenciánk műsorfüzetéből idézek.

„(részletek) 1997-ben részt vettünk a budapesti székhelyű EÖGYKE szervezésében megtartott konferencián (...) Számunkra itthoniak számára ez a találkozás meghatározó jelentőségű volt, mert egyrészt lehetőséget teremtett a csíkiak, gyergyóiak, szentgyörgyiek, brassóiak, erzsébetvárosiak,

szamosújváriak, kolozsváriak számára, hogy megismerjük egymást, másrészt együttműködési megállapodás alapján, közös rendezvényeinkhez a magyarországi társszervezetek biztosítják az anyagiakat. (...)

Nekünk, késői utódoknak feladatunk, hogy felkutassuk, számba vegyük és felmutassuk az immár 350 éve Erdélybe települt

(...) magyarrá lett őseink – a történelmi, nemzetalkotó örménység – történetét, munkásságát.”

Akkor még nem volt Marosvásárhelynek közössége, de ide is csak jelmondatomat tudom idézni, református zsoldárunkból: „Az Úr csodásan működik, de útja rejtve van”. Ma már Marosvásárhely a katalizátor Erdélyben a magyarörménységet illetően.

Célunkat elértük. Óriási jelentősége van a FÜZETEK megjelenésének, sikerült felkelteni kutatók, tudósok, egyetemi hallgatók és tanárok, örmény családtagok érdeklődését, akik felszínre hozzák a múlt emlékeit, és megosztják azokat közösségünkkel. A Füzetek ajándékba viszik el hozzánk.

Személy szerint azt is köszönöm, hogy az EÖGYKE szervezte „Barangolások őseink földjén” kirándulásokon bejárhatam Erdélyt és a Kárpát-medencét, szoros barátságokat köthettem, hogy a Füzetek munkatársaként megtanultam használ-

A Vörösköponyegesek

ni a világhálót, hogy egy-egy közösségi alkalomkor - legyen az kiállítás, konferencia, vagy fesztivál - szeretettel ölelnek át, vesznek körül „nemzettársaim”...

És most a **legújabb örömhír**. Hallottuk a felszólítást, őrizzük meg tartjuk életben az örménykatolikuságot. A felszólítás mellé segítséget is kaptunk.

A 9. éve működő **Mária Rádió Erdély** adásait évek óta esténként, éjszaka gyakran hallgatom, ezúttal megüti a fülem: „*Ecsmiadzín – kelet hangjai, örmény félóra*” Azt hittem, hallucinálók... Aztán utánajártam a dolgoknak, és minden kiderült. Én az ismétlést hallottam kedden este, a műsor hétfőn délelőtt szokott elhangzani 10.30-kor. Interneten is hallgatható, Magyarországon 9.30-kor.

A Mária Rádió örmény műsorának köszöntése

Az idén április 12-én, Fehérvásárnap vagy az Isteni Irgalmasság vasárnapján az örmény világ Rómára figyelt: *Ferenc* Szentatyánk együtt misézett a világ katolikus örmény püspökeivel és papjaival az örmény népiért (genocídium) századik évfordulóján. Ugyanakkor az egyháztanítók közé iktatta *Nareki Szent Gergely* szerzetes hittudóst, misztikus költőt (+Narek, 1005, *Szurp Krikor Nárekáci*). Az ünnepségen képviseltette magát az apostoli gregorián Örmény Egyház is legfelsőbb szinten: *II. Karekin* legfelsőbb örmény katolikus pátriárka Ecsmiadzínból és *I. Arám* cilíciái örmény katolikus pátriárka Anteliasz/Beirutból.

Az a megtiszteltetés ért, hogy Msgr. *Szakács Endre* örmény általános helynök úrral mi is együtt misézhattünk a Szentatyával ezen a jeles örmény ünnepen. Képviseletük a Romániai katolikus örmények Ordináriátusa híveit. Gondolom, hogy a Mária Rádió örmény műsorának a megnyitása összefügg ezzel az eseménnyel.

ISTEN áldása, a csiksomlyói Szűzanya oltalma és Világosító Szent Gergely atyánk imája kísérelje a Mária Rádió örmény műsorának szerkesztőit és hallgatóit.

Főpásztori áldással,
Jakubinyi György érsek
örmény apostoli kormányzó

Tisztelettel és szeretettel köszöntjük a Mária Rádió hallgatóit az erdélyi örménység nevében!

Köszönetünket fejezzük ki, és óriási öröm számunkra, hogy a Mária Rádió teret adott az éter hullámhosszán az erdélyi örmények hangjának. Annak a hangnak, amely háromszázötven éve Erdélyben hallható, és amely idővel magyarrá vált,

de szívében és szokásaiban megmaradt örménynek.

Az erdélyi örmények az évezredek örmény kultúrájának csíráit hordozzák vérükben, éltek és élnek hétköznapjaikban, Erdélyben is, immár háromszázötven éve, amióta Moldova irányából tömegesen érkeztek ebbe a csodálatos országba. Ugyanakkor a kereszténység tanítását is lelkükben hordozzák, hiszen az örmény nép a világ első nemzete, amely 301-ben kisgyermektől aggastyánig, teljes nemzetként befogadta Krisztus tanítását, és megkeresztelkedett *Világosító Szent Gergely*, az örmények apostola által. Krisztus tanítását hűen megőrizték a muzulmán és keresztény világ határán, a Kaukázuson, de hűségük maradt az örmény genocídium idején is, pontosan 100 évvel ezelőtt, 1915-ben, amikor a másfélmillió áldozat között sokan vértanúhalált haltak, mert nem tagadták meg Jézus Krisztust.

Az örmény-magyar identitás megőrzésének helye hagyományosan a templom. Gyergyószentmiklós, Szamosújvár, Erzsébetváros, Szépvíz templomaiban még felcsendül az örmény ének. De Erdély nagyobb városaiban, ahová a kereskedés kényszerítette az örményeket, él az örmény hagyomány. Bárhol éltek és élnek örmények Erdélyben, mindenhol megpróbálnak a közösség szolgálatában a magyarság, a kultúra és civilizáció követeivé válni.

Örvendünk annak, hogy kultúrteremtő szerepükről, hitük tanúságáról, az örmény népről, az erdélyi örmény-magyarokról most már többet hallhatunk a Mária Rádió hullámhosszán. Isten segítse a Mária Rádió hitmegtartó küldetését és *Fórika Sebestyén* készséges és áldozatos munkáját az örménység szolgálatában.

Dr. Puskás Attila, Erdélyi Magyar örmények Szövetsége elnöke és *Kulcsár László* alelnök.

2. örömhír

Elsőmisés papot ünnepeltek Szépvízen. Huszonhárom év után vasárnap újra újmisézés pap primíciás ünnepi szentmiséjét hallgathatták a szépvízi hívek. *Gál Hunort* június 29-én szentelte pappá *Jakubinyi György* érsek Gyulafehérváron, a szülőfalujában tartott primíciája után, augusztus elsejétől Gyergyócsomafalván kezdi papi szolgálatát.

Gál Hunort Gyergyócsomafalvára helyezték

Június 29-én, Szent Péter és Pál apostolok ünnepén a szépvízi *Gál Hunor* diakónust négy társával együtt *Jakubinyi György* gyulafehérvári érsek pappá szentelte a gyulafehérvári székesegyházban. Az ünnepi szentmise után az újmisézés papok zárt borítékban kapták meg első kinevezésüket, és augusztus elsejétől elkezdik segédlelkészi, kápláni munkájukat a főpásztor által kijelölt helyeken. *Gál Hunor*, Szépvíz szülőltje Gyergyócsomafalvára kapta első helyezését.

Több mint ezren ünnepeltek

Gál Hunor újmisézés pap első ünnepélyes szentmiséjét, primíciáját július 6-án mutatta be szülőfalujában. A településen hasonló ünnep legutóbb huszonhárom éve volt, akkor *Sebestyén Péter* első miséjére gyűltek össze a hívek. Idén hozzávetőleg 1500 hívő döntött úgy, hogy ez alkalomból részt vesz a szertartáson, igazolva az elődök azon mondatát, miszerint „az újmisézés pap áldása oly kegyelemdús, hogy érdemes még egy új cipőt is elkoptatni érte!” – mutatott rá *Incze Sándor* szépvízi kántor.

Az egész egyházközség ünnepelt

A papok, kispapok és a szép számban összegyűlt hívek fél tízkor indultak a helyi plébániától az újmisézés pap családi házához, hogy ott elbúcsúztassák szeretteitől. A szentmise homíliáját az egykori

szépvízi plébános, a felcsíki egyházkerület jelenlegi főesperese, *Bara Ferenc* tartotta, akit az újmisést kért fel erre a jeles feladatra. Az esperes az utolsó vacsora eseményéből kiindulva méltatta a papság alapítását, valamint buzdította az újmisést és a jelenlévőket, hogy a krisztusi tiszta forrásból merítsenek és életükkel váltsák valóra. Az áldozási könyörgést követően köszöntők hangzottak el, majd az újmisést követően következtek az áldások. Az áldások után az újmisést köszöntőjét fejezte ki mindazoknak, akik támogatták, segítették, megerősítették őt papi hivatásában, hogy ezáltal Isten szolgája, papja lehessen.

Öröm, hála, boldogság

„Vasárnap minden ember szívét, lelkét öröm, hála, boldogság töltötte el. Öröm, hogy Isten szeretete, kegyelme közülük pappal ajándékozta meg erdélyi főegyházmegyénket. Hála, mert végigvezette, kegyelmével elárasztotta újmiséstünket a papi élethez vezető hosszú, nehéz úton.

Boldogság, hogy részesülhettek az újmiséstől, annak az újmiséstől, akire sok év alatt imáikkal Isten segítségét, bőkezű áldását kérték” – fogalmazott Inceze.

Az újmisést papról

Gál Hunor 1987-ben született, népes családban nevelkedett – öten vannak testvérek. Az elemi iskolát szülőfalujában, Szépvízen a Nyíró József Általános Iskolában, a középiskolát pedig a gyulafehérvári Gróf Majláth Gusztáv Károly Szemináriumi Líceumban (Kántoriskolában) végezte. 2007-ben az érettségi után felvételizett a gyulafehérvári Szemináriumba, ahol nemrégiben fejezte be tanulmányait. Gyakorlati, pasztorációs évét a sepsiszentgyörgyi Krisztus Király-plébánián, illetve a gyergyószentmiklósi *Szent Miklós*-plébánián töltötte.

(Forrás *Szekelyhon.ro* Kömény Kamilla 2014.07.06)

Balról Dr. Jakubinyi György, mellette Datev Hagopián örmény apostoli püspök (Bukarest)

Datev Hagopián, Dr. Jakubinyi György és dr. Issekutz Sarolta

Gyarmati Béla

Örmény arcképek (10. rész) – Lukács József és Lukács Mihály

Az örmény arcképekkel nem ismert embereket akarunk bemutatni, hanem egykori örmény elődeink közül némelyeknek máig fennmaradt arcképét szeretnénk megosztani az Olvasókkal. Ezeknek a képeknek az érzelmi értékük a számunkra felbecsülhetetlen – egy 150 éves képnél már szinte mindegy, hogy olajportréről vagy egy szépiaszínű fényképről van-e szó.

A sorozatot a Zalatnán született két Lukács-testvér közös fényképével folytatjuk.

Az ábrázolt személyek: *Lukács József és Mihály*

A testvérpár mindkét tagja Zalatnán született, József 1832. február 21.-én, Mihály 1833. szeptember 28.-án. Atyjuk *Lukács Lukács* zalatnai postamester, pénzváltó és bányatulajdonos („gazdag örmény”), anyjuk *Begidsán Katalin* volt. (Lukács Lukács arcképét sorozatunk 8. részében, Begidsán Katalinét 2014. októberi számunkban mutattuk be.)

A Zalatnán élő erzsébetvárosi Lukácsoknál sűrű volt a gyermekáldás: Lukács és Katalin összesen tíz gyermekkel büszkélkedhetett (hét fiúval és három leánnyal), és a családban egyetlen csecsemőkorai halálozás sem fordult elő. A gazdag család nagy gonddal nevelte-neveltette gyermekeit.

József érettségi után, 1854-ben a bécsi tudományegyetemre iratkozott be, ahol Konstantin bátyjához hasonlóan¹ ő is gyógyszerészetet tanult és 1856. július 29-én megkapta gyógyszerészi diplomáját. Leszármazottainak családi emlékezete szerint Lukács József „udvari gyógyszerész volt Schönbrunnban”.

Erzsébetvárosi Lukács József patikáriusi működését az Osztrák Gyógyszerészkamara adattára is megerősíti, mely szerint „Hofexpedient” volt, azaz az Udvar számára történő kiszállításokat intézte, valóban a Schönbrunnban, a palota bejáratánál.

Lukács József felesége *Kittel Minna*, tudomásunk szerint egy bécsi polgárcsalád leánya volt. Házasságukból egy fiúról tudunk, aki azonban nem a gyógyszerészeti hivatást választotta: ő hivatásos katona lett. (Egyetlen datálatlan fényképén az ifjabb József fiatal huszárszázadosként látható, azonban további sorsáról nincs adat – feltehetően ő is utód nélkül, viszonylag fiatalon halt meg²).

Józsefet 1890-ben saját kérésére nyugdíjazták (A cs. kir. Udvari Patika schönbrunni fiókja 1902-ig működött.) Egy rokon naplója szerint az idősebb *Lukács József* 1906 márciusában halt meg. (Feleségéről nem szól a naplóbejegyzés, tehát ő valószínűleg még a napló 1901-es megkezdése előtt halt meg.)

József öccse, erzsébetvárosi *Lukács Mihály* a legfiatalabb gyermek volt a családban. Öregkorában (a preszákai mártír-emlékmű avatásakor „volt 48-as nemzetőr”-nek mondta magát. Ez igen sokat elárul nemzeti érzelmeiről, még ha a magyar

nemzetország nem is játszott fényes szerepet a zalatnai gyásznapokban, amikor Mihály alig 16 esztendő volt. Mihály megélhetése, mint annyi családtagjának és rokonának Zalalnán, szintén a bányászattal függött össze. A XIX. század végi hivatalos bánya-nyilvántartásban az alábbi adatok találhatók róla:

– „Arany- és ezüstbánya Faczebányán, Alsó-Fehérmegye, Zalatna; 9 bánya-mérték (130 126 m²), 0,60 kilométer szállítópálya, 50 bányakocsi, 7 gőzkazán, 4 gőzgép, 2 szállítógép, 1 vizemelő-, 2 szeleltetógép (szellőztető), 2 zuzómű. 4 egyéb gép. Tulajdonos: Allerheiligen bányatársulat Nagy-Almásán, Zalatna. Igazgató: Lukács Mihály Zalalnán.”

– „Arany- és ezüstbánya Nagy-Almásán, Hunyadmegye, Faczebánya, Trimpoele községekben, Alsó-Fehérmegye, Zalatna. Tulajdonos: Alexy György Zalalnán; meghatalmazott: Lukács Mihály Zalalnán.”

Az E.M.K.E. alapító és örökös tagjainak 1887. évi névsorában 100 frt befizetéssel szerepel „Lukács Mihály, Zalatna” (Rokonaival, Lukács Bélával és Lászlóval együtt.)

A Woyciechowskyak³ családi emlékezete szerint Lukács Mihály agglégényként halt meg (valamikor 1888 után), házat unokaöccsei (részben például Woyciechowsky Vilmos) örökölték (akik a házat pénzzé téve megosztottak rajta). Érdekes lenne ma ennek a háznak az azonosítása Zalalnán, mivel egy érdekes utalás őrződött meg vele kapcsolatban. Jókai 1853-ban hosszabb utazást tett Erdélyben, melynek során dokumentáltan több napig tartózkodott Zalalnán és a környékén is. A nagy mesemondó élményei több élvezetes regényrészletében tetten érhetők! „Szegény gazdagok” című regényének

„A mikalaki csárda” című fejezetében az alábbiakat írja: „...most is odavan a folyosó feljáratába falazva a régi római emlék; rajta a császár képe, s régi thyrusok⁴ és öklelő bakkecskék, körülírva elkopott betűkkel, mik a nemes úr előtt természetesen ősei érdemeit sorozzák fel; de a mikből az archeologok azt olvassák ki, hogy azt valami dácziái proconsul⁵ emeltette meghalt felesége tiszteletére, s a császár fő az asszony képe rajta; hanem ez azért nem tesz különbséget; a síremléket e ház helyén találták, midőn alapját letették s így az a család őseréklyei közé tartozik. Azért kedvencz helye Makkabeskunak a folyosón az a nagy bükkfa-karszék, a honnan épen a befalazott római emlékre látni. Az alkonyodó nap egyenesen rá szokott arra sütni az oszlopokon keresztül s olyankor megaranyozza az emlékek alakjait és betűit, és olyankor úgy tesz, mintha többet tudna leolvasni belőlük, mint mások.” Hántsuk le róla az enyhén gunyoros hangnemet (amiben az akkori magyar uralkodó rétegnek az oláhsággal szembeni lenézése sejthető...), és gondoljunk arra, hogy a Zalatan-környéki aranybányászat történetét leletek és feliratos kövek segítségével a rómaiak koráig vissza lehet követni. Utána pedig olvassuk el az Erdélyi Bányászati Múzeumnak a Zalatna környékén talált római sírkő-leletekről⁶ szóló 1888-as beszámolóját: „Az érdekes felirat Lukács Mihály pinczegádorjába befalazva szemlélhető most is...” és „A második idevonatkozó inscriptio⁷ be van falazva Lukács Mihálynál Zalalnán. Felül keretbe foglalt genius⁸ koszorút tart kezében...” Ezek szerint Mihály felismerte és becsülte az ősi maradványokat és a házfalba láthatóan való beépítéssel őrizte meg azokat. Ha ezek után az egzotikus

oláh vendéglős helyébe – a nyilvánvalóan hasonlóan egzotikus – örmény karaktert képzeljük el, akkor elkerülhetetlenül az jut az ember eszébe, hogy Jókai nem Lukács Mihály zalatnai házában látta-e a regényben kiszínezve megörökített római töredéket? Különösen érdekes, hogy mind Jókai, mind a múzeumi közlemény koszorúrókról ír...

Lukács József és Mihály közös fényképe

Lukács József (balra), és Lukács Mihály, az 1890-es esztendő második felében

A szóban forgó műtermi fotográfián a két idős testvér együtt látható. A felvételen a testvérek érett férfiként, vagyonos polgárként békésen állanak egymás mellett. Leszármazottak híján nem tartották fontosnak magukat festményen megörökíteni, így emléküket csak ezek a képek őrizték meg. Reméljük, az utódok továbbra is

mindig becsben tartva örökítik e képet saját utódaikra...

Lábjegyzetek

¹ József egyik bátyja, az 1814-ben született Lukács Dávid Konstantin, szintén Bécsben szerzett gyógyszerészi diplomát 1836-ban, azonban további sorsa ismeretlen, feltehetően igen hamar, családalapítás és utód nélkül halt meg.

² Feltételezés szerint atyja, az idősebb József visszavonulását éppen fiának, ifjabb Józsefnek fiatalon bekövetkezett halála miatt történt lelki megroppanása indokolta

³ A Woyciechowsky és a Lukács családot a József Woyciechowsky – Lukács Róza házaspár kapcsolja össze, (az ő arcképeiket korábban mutattuk be), tehát a szóban forgó Woyciechowskyak mind nőági Lukács leszármazottak..

⁴ thyrus: koszorú

⁵ proconsul: alkormányzó

⁶ a Zalatna-környéki római leletekről Lukács Béla írt beszámolót

⁷ inscriptio: bevéselt felirat

⁸ genius: védőszellem

A Világosító Szent Gergely ünnepet megnyitotta Zárugné Tancsin Katalin elnök és Heim Pál
A cikk a következő oldalon.

Ünnep Zuglóban

Világosító Szent Gergelyre emlékezett a népes közönség a Zuglói Örmény Önkormányzat szervezésében 2015. június 6-án. A rendezvény a Zsigmond Benedek által alapított *Voszkeberán együttes* műsorával kezdődött. Az együttes nevének jelentése Aranyszájú, Aranyszájú Szent Jánosra emlékeztet. Ő az egyetlen olyan szent, amelyet három: a katolikus, az örmény és az ortodox egyház egyaránt tisztel. Az Orlay utcai templomban is rendszeresen közreműködő együttes liturgikus énekeket adott elő.

Zsigmond Benedek Világosító Szent Gergely életét vázolta, s közben gondosan ügyelt arra, hogy minden fontos információ elhangozzon. A műsor végén ugyanis az önkormányzat elnöke, *Zárugné Tancsin Katalin* kérdéseket tett fel az előadással kapcsolatban, s könyvjutalomban részesítette a helyes választ adókat. E sorok írójának a legfontosabb újdonságot az jelentette, hogy Világosító Szent Gergely pártus származású volt. Őstörténetünkben pedig tudjuk, hogy a pártusok és a magyarok rokon népek voltak. Világosító Szent Gergely az örmény királyt kívánta keresztény hitre téríteni. Az ez ellen tiltakozó király mély kútba vetette őt. Amikor azonban a király súlyos beteg lett, feleségének látomása volt: Gergely meggyógyíthatja férjét.

Valóban meggyógyította *Tiridatot*. Mindjárt hirdetni is kezdte neki és egész udvarának Krisztust, akinek erejével csodát tett. Tiridat meg is tért, és olyan buzgó hívó lett, hogy elrendelte: az egész ország legyen keresztény. A pogány kultuszt beszüntette, és felhatalmazta Gergelyt, hogy a szentélyeket templommá alakítsa át. Gergely a szentélyeket megtisztította, keresztet állított bennük, de úgy gondolta, hogy a keresztiséget és a templomszenteléseket mégis püspöknek kellene elvégeznie, püspök pedig nem volt az országban. Tiridat és fejedelmei úgy látták, leghelyesebb lesz, ha Gergely lesz az első és fő püspök Örményországban. Gergely teljes magányban halt meg, és Throdanban temették el. Ereklýinek megtalálása mellett ünneplik megkínzásának, bebörtönzésének és kiszabadulásának emlékét is. Több festményen örökítették meg, amint Világosító Szent Gergely megkereszteli a királyt.

A rendezvény színvonalát a *Lusnakar zenekar*, s énekével *Puskás Eszter* is emelte. Örmény himnuszokat (saragánokat) és népdalokat adtak elő. A XII. és a XV. Kerületi Örmény Nemzetiségi Önkormányzat által is támogatott program örmény ízek kóstolójával, kellemes zene mellett beszélgetéssel zárult.

HA

Programajánló

Meghívó

Örmény hagyományörző tábor Kamaraerdőn

Szeretettel meghívjuk örmény barátainkat az első alkalommal megrendezendő hagyományörző táborunkba.

Helyszín: Budapest, XI. kerület Kamaraerdő legbarátságosabb kertje

Időpont: 2015. augusztus 7. 8. (péntek 10-20 óráig, szombat 10- 21 óráig)

Utazás: egyénileg (helyi buszjáráttal, vagy villamossal)

Programok:

- örmény motívumokkal díszített ötvös és tűzzománc tárgyak készítése
- főzőleckék, ismerkedés az erdélyi örmény konyha rejtjelmeivel, közösen készített ebéd (főfogás+desszert)
- hajrenek és dalok tanítása
- tradicionális örmény körtánc, multság
- gyerekeknek szülői felügyelettel lovaglási lehetőség a közelben

Minden érdeklődőt szeretettel vár a Fővárosi Örmény Önkormányzat!

Jelentkezési határidő: 2015. július 31.

(az érdeklődők jelezzék, hogy melyik napon/napokon kívánnak részt venni a programon)

A részvételi hozzájárulás összege: 500FT/nap/fő (gyerekeknek ingyenes)

Jelentkezni a fovarosiormeny2014@gmail.com e-mail címen, vagy Esztergály Zsófia elnök 06 70 4098888-as mobil számán lehet.

Augusztus 15-én, szombaton 11 órai kezdettel lesz idén is a hagyományos Nagyboldogasszony-napi búcsú Erzsébetvárosban (Dumbraveni), amelyre mindenkit szeretettel várnak.

Meghívó

Fővárosi Örmény Klub

2015. augusztus 19. (kivételesen szerda) 17 óra.

Pest Megyei Kormányhivatal Nyáry Pál terme, Budapest V. Városház u. 7.

- Esztergom Örmény nevű településrésze
- *Mattioni Eszter* festő- és hímeskő-művésze

Közreműködik: *Várady Mária* színművész, *Hegedűs Valér* zongora- és orgonaművész

Rendezi: XII. Kerületi Örmény Nemzetiségi Önkormányzat

Támogató: Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület, Fővárosi Örmény Önkormányzat, XII. Kerületi Örmény Nemzetiségi Önkormányzat és a Zuglói Örmény Önkormányzat

Meghívó

A Budapest Főváros II. kerületi Örmény Önkormányzat szeretettel vár mindenkit 2015. **Szeptember 14-én** du. 17,30 órakor a Marczibányi téri Művelődési Központ M Galériáján (Bp. II. ker. Marczibányi Tér 5.), ahol megnyitásra kerül a *Magyarörmény kultúra könyvekben zártan* c. fotó és tárgykiállítás. A kiállítást megnyitja *Alexa Károly* irodalomtörténész. Közreműködik *Puskás Eszter* énekművész vezetésével a *Lusnakar Együttes*. A kiállítás bemutatja az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület által kiadott, vagy támogatott, máshol nem forgalmazott, magyarörmény kultúrával foglalkozó könyveket, egyéb örmény könyvritkaságokat az örmény népi művészet tárgyával, fotókkal és irodalmi szemelvényekkel körítve.

Issekutz Sarolta elnök

A XII. Kerületi Örmény Nemzetiségi Önkormányzat **szeptember végére** látogatást szervez a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárába 15 fő részére (a létszámkorlátozás a könyvtár kérése). A jelentkezés módjáról, az időpontról, a találkozás idejéről és helyéről később email-ben értesítjük az Olvasókat.

Felhívás

Az **Örmény Muzeális Gyűjtemény** tárlatvezetéssel látogatható az Örmény Katolikus Lelkészség Budapest XI. Orlay u. 6. sz. alatti épületében, március 16. és december 15. között, kedd, csütörtök, szombat és vasárnap 14-18,30 óráig.

Ismerje meg az egyedülálló kiállítás örmény kultúrát őrző egyházi és polgári tárgyait, könyveit! További információk: 06-70-408-2240.

Örmény bűnbánat - augusztus

„Tévelygők jó útra térítője! Téríts vissza rossz szokásaimból a helyes útra. Véd lelkembe a halál rettenetes napját: a félelmet a gyehehnától, és a ragaszkodást orvosághoz, hogy bánjam bűnemet, és ami helyes, azt cselekedjem. És irgalmazz ...”

Az igazságot egyedül Isten birtokolja. Sokszor meg vagyunk győződve, hogy mi is. Pedig gyalogságaink folytán sokszor tévedhetünk s ennél fogva téves úton járunk, s ez belénk rögződik, rossz szokássá válik. Egyedül Isten menthet meg, az Ő kegyelmével alakulunk úgy, hogy ragaszkodva országához, életünkben a helyeset cselekedjük.

dr. Sasvári László

ÖRMÉNY GENOCÍDIUM 100 ÖRMÉNY GENOCÍDIUM 100 ÖRMÉNY GENOCÍDIUM 100

Az örmény katolikus pátriárka mutatott be szentmisét a Szent István-bazilikában

Május 23-án pünkösd előesti örmény rítusú szentmisét mutatott be a budapesti Szent István-bazilikában *XIX. Nerszész Péter (Bedrosz)* örmény katolikus pátriárka, aki 2015. május 21-én érkezett Magyarországra Erdő Péter bíboros meghívására.

Az egyházfőt *Erdő Péter* bíboros hívta meg a budapesti örmény katolikus közösség kérésének eleget téve. Magyarországon mintegy ezer éve él örmény kisebbség, amely aktívan segítette a magyarokat az idegen hatalmak elleni harcokban, és tevékeny részt vállalt a kulturális életben. A mostani az első alkalom, hogy magas

rangú örmény egyházi vezető érkezett hazánkba.

A pátriárkai szentmise kezdete előtt Erdő Péter köszöntötte Nerszész Bedroszt és a jelenlévőket magyar és olasz nyelven: „Nagy öröm és megtiszteltetés számunkra, hogy pünkösd vasárnapjának előestéjén *XIX. Nerszész Bedrosz* örmény katolikus pátriárka itt, a Szent István-bazilikában mutatja be a Szent Áldozatot. Különös szeretettel és szolidaritással köszöntjük őt és kíséretét, kifejezzük teljes együttérzésünket és szeretetünket a keresztény örmény nép és a Közel-Kelet összes keresztényei iránt, akik a történelem

Magyar Kurír
www.magyarokurir.hu

ÖRMÉNY GENOCÍDIUM 100 ÖRMÉNY GENOCÍDIUM 100 ÖRMÉNY GENOCÍDIUM 100

során számos alkalommal és napjainkban is életük árán is tanúságot tesznek hitük-ről és hűségükről. Adja meg a Szentlélek Úristen, aki a szeretet, öröm és békeség ajándékozója, hogy népeink békében és testvéri szeretetben építhessék jövőjüket!”

Az evangéliumot örmény nyelven *Krikor Badichah* olvasta föl, magyar nyelven pedig *Fülöp Ákos*, az Orlay utcai örmény katolikus lelkésztség plébániái kormányzója. Ezután Nerszész Péter pátriárka mondott homíliát, melynek elején felidézte az első pünkösdöt, amikor a Szentlélek betöltötte az apostolokat. Két fontos tényezőre hívta fel ezzel kapcsolatban a figyelmet az evangélista – emelte ki a pátriárka. Az első, hogy a bűn szétválasztja az embereket, míg a Szentlélek egyesíti. Isten az emberi nemet egyetlen pár, Ádám és Éva révén teremtette. Ők egyazon nyelvet

beszélték és ez a nyelv összekötötte őket.

A kevélység vezette rá az embereket, hogy elkezdjenek tornyot építeni Babilon mellett; azt gondolták, képesek Isten segítsége nélkül feljutni a mennybe. Ekkor Isten különböző csoportokra osztotta őket, minden csoportnak külön nyelvet adván, és így egymás számára idegenekké váltak és egymástól eltávolodtak – mondta Nerszész Péter pátriárka.

„És ami az embereket ma összekötheti egymással, az nem a nyelv, hanem a Szentlélek – hangsúlyozta az örmény katolikus egyházfő. – A mi időnkben a Szentlélek a szeretet formájában van jelen, őszinte, önzetlen és gyakorlatias szeretettel, ahogyan Ferenc pápa nemrég fogalmazott. A kereszt által Jézus tanúságot tett arról, hogy végtelenül szeret minket.” A pátriárka hangsúlyozta: „Ez Jézus szeretetének mércéje, és ez kell hogy legyen a szeretet mércéje Jézus minden tanítványa számára, aki erejét Isten kegyelméből meríti, és nem személyes erejében bízik, mint az ész, a tanulmányok, a pénz vagy a befolyásos ismerősök”.

ÖRMÉNY GENOCÍDIUM 100 ÖRMÉNY GENOCÍDIUM 100 ÖRMÉNY GENOCÍDIUM 100

A második dolog, amelyet *Szent Lukács* felénk közvetít, az, hogy a Szentlélek kitarja az egyház kapuit minden nemzet előtt – folytatta Nerszész Péter. – „Így vált lehetővé, hogy bármely népből aki csak hallotta az apostolok beszédét és hitt, az Egyház tagjává vált. Így született meg a Szent Egyház: előbb Júdeában, majd a Közel-Keleten, majd Örményországban, amely az első néppé

vált, amely a kereszténységet államvallássá tette. És azután Magyarországon és más országokban, amelyek nagyszámú szentet adtak, sok-sok ezer hívőt, valamint vértanúkat és hitvallókat a századok folyamán egészen a mai napig.”

A mai evangéliumból kiemelte a pátriárka, hogy Jézus békeséget hagyott tanítványaira: „Békeséget hagyok rátok, az én békémet adom nektek: ezt nem úgy adom nektek, ahogyan a világ adja. A ti szívetek ne háborogjon és ne féljen” (Jn 14,27). „Igen, kedveseim, vértanúk tízezreinek örökösei: vértanúinknak most békében van része. Ők már az örökkévaló békeség és boldogság részesei, amelyet Jézus az igazaknak tartogat” – fogalmazott XIX. Nerszész Péter katolikosz-pátriárka, majd beszéde végén *Nareki Szent Gergely* írásait ajánlotta a hívek figyelmébe.

ÖRMÉNY GENOCÍDIUM 100 ÖRMÉNY GENOCÍDIUM 100 ÖRMÉNY GENOCÍDIUM 100

Az örmény rítusú szentmisén három kórus biztosította a zenei szolgálatot, amely alapvető fontosságú az örmény liturgiában, hiszen a hívek nevében a kórus válaszol a diakónus és a pap felszólításaira. A liturgiát hosszú évekig tanulják a benne részt vevő diakónusok és ministránsok, hiszen két-három órán át tartó, örmény nyelvű éneklést jelent, bonyolult mozgásrenddel. Az igeliturgia és az áldozati liturgia leglényesebb pontjait körmenettel emelik ki.

A Szent István-bazilikában bemutatott liturgián Erdő Péter bíboros mellett részt vettek a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia jelen lévő tagjai, és az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye papságának képviselői. Az ünnepi liturgián jelen volt *Bogárdi Szabó István* püspök, a Magyarországi Református Egyház zsinatának lelkes elnöke, valamint

a meghívott testvéregyházak vezetői, *Harrach Péter* a KDNP frakcióvezetője, *Bagdy Gábor* főpolgármester-helyettes és a diplomáciai testület tagjai.

Az örmény egyház a történelem során több részre szakadt. A 451-es khalkédóni zsinatot követően az örmény egyház nagy része, a koptokhoz és a nyugati szírekhez hasonlóan elkülönült Bizánctól és

ÖRMÉNY GENOCÍDIUM 100 ÖRMÉNY GENOCÍDIUM 100 ÖRMÉNY GENOCÍDIUM 100

Rómától. Ezt a hagyományt folytatja az Örmény Apostoli Egyház, amelynek központja Ecsmiadzinban található.

A 12. századtól erősödött meg az örmény katolikus mozgalom, ám a teljes örmény egyház Rómával való újraegyesítésének terve több száz év küzdelme után kudarcot vallott. Az örmény katolikusok végül 1740-ben saját katolikosz-pátriárkát választottak *Apraham Ardzivján* személyében, aki Róma iránti hűségéből felvette a Péter (Bedrosz) nevet.

A jelenlegi örmény katolikus pátriárkát, XIX. Nerszész Pétert (teljes nevén: *Nerszész Bedrosz Tarmuni*) 1999 októberében választották meg az Örmény Katolikusok Kilikiai Házának katolikosz-pátriárkájává; elődeihez hasonlóan kettős nevet választott, amelyből az egyik mindig Péter.

Fotó: Lambert Attila

Verestói Nárcisz/Magyar Kurír
2015. május 23

A század első népirtására emlékeztek Történészek az örmény genocídiumról

Az elmúlt hét végén, csütörtökön és pénteken a Művelődés Ház Karancsi termében szervezett nemzetközi konferenciát az Erdélyi Múzeum Egyesület gyergyói fiók-szervezete és a Gyergyói Népfőiskolai Társaság. Jeles, az erdélyi örmények történelmét (is) tanulmányozó, illetve az örmények történelmének kutatására szakosodott tudósok emlékeztek a XX. század első népirtására. A konferencia védnöke Hamlet Gasparian, Örményország romániai nagykövete volt.

A konferencia résztvevői nem egyszer meghatódott tudósok előadását hallhatták, hiszen aligha lehetett másképp feldolgozni a már az 1895-96-ban megkezdődő, de 1915-ben csúcspontú törökországi eseményeket. Az előadások megkezdése előtt Dr. Garda Dezső egyetemi előadó tanár, az önkormányzat és a népfőiskola nevében adott át emléklapot az örmény származású Lázár János nyugalmazott tanárnak. Lázár Dénes – édesapja – 1944-ben, a zsidóüldözés, majd a zsidóság gyűjtőtáborba történő elhurcolása alkalmával tanúsított bátor kiállást, amire a város egész közössége büszke lehet, hiszen az üldözöttek számára próbálta elviselhetőbbé tenni a rabságot, élelmet szállítva nekik, mi több, a szászrégeni gyűjtőtáborba egy vagon lisztet is küldött. Az emléklap szövege:

„Tisztelt Lázár János!
Gyergyószentmiklóson nem sokat emlegették, emlegetik édesapja, Lázár Dénes bátor cselekedetét, amikor gyilkos időkben is emberségből mutatott

példát. A zsidóüldözések alatt titokban élelmiszereket vásárolhattak nála, előbb a Gyergyószentmiklóson összegyűjtöttek számára vitte ingyenesen az élelmet, majd a szászrégeni gyűjtőtáborba is, ahova egy vagon búzalisztet is ajándékozott. Köszönetet bizonyára nem várt tetteért édesapja, ahogy azok a névtelen gyergyószentmiklósiak sem, akik a maguk módján megpróbálták a szorult helyzetbe jutottakon segíteni, vagy legalább együtt éreztek velük. A többség csak az emberség parancsolta együttérzéssel élhetett, édesapja ellenben szerettei vesztélybehozatalától sem rettent vissza, ezzel a gyergyószentmiklósi keresztények

Dr. Garda Dezső tisztázta a várost a zsidó holokauszt miatt ráragasztott vádak alól

számára is elismerést váltott ki a rabságra hurcoltak részéről, akik közül ma is vannak még hálás emlékezők. E köszönetnyilvánítás nagyon megkészt, mégis fogadjja legmélyebb megbecsülésünk jeléül.

Édesapja, Lázár Dénes példája halhatatlan, maradjon hát örökre a gyergyóiak emlékezetében, ameddig élet lesz e tájon.”

Az önkormányzat üdvözlését Madaras Szidónia tolmácsolta.

Hamlet Gasparian nagykövet köszönetét fejezte ki Dr. Garda Dezsőnek a konferencia megszervezéséért, és mindazért, amit az örménység történetének kutatásában végzett, majd arról is szólt, hogy mit jelent a bűnös hallgatás, mert lám, napjainkban is népirtás folyhat mind Közép-Afrikában, mind Kis-Ázsiában. Szomorú, hogy a mai törökök, annak ellenére, hogy a világ mind több országában népirtásnak minősítik a történeteket, tagadják, hogy eleik genocídiumot követtek el 1915-ben. Az örménység részéről szó nincs a bosszú érzéséről mondta, ellenben elvárnák a tények elismerését.

Dr. Puskás Attila az örmény nép mártíriumát két szálon közelítette meg. Egyik az adott történelmi helyzet elemzése volt a kezdetektől, másik az örmények keresztény elhivatottságának nem egyszer teológiai magyarázatokkal árnyalt bemutatása.

Dr. Garda Dezső az erdélyi örmények 17. századi életkeretét mutatta be a 19. század közepéig, majd néhány gondolattal napjainkig kalauzolta el e témában hallgatóit.

Dr. Pál Emese a szamosújvári örmény katolikus templomok falképeinek történetét mutatta be, előadását műkritikai megállapításokkal tűzdelve. Érdekes, tanulságos, az idegenvezetők számára is

hasznos tudnivalókkal gazdagította hallgatóit, amit a helyi egyetem idegenforgalom földrajza kar jelen lévő diákjai bizonyára felhasználhatnak majd tevékenységük során.

Özv. Bálint Tiborné Kovács Júlia előadása előtt felolvasta dr. Issekutz Sarolta, az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület elnökének a konferenciát üdvözlő levelét, majd Megrendítő vallomások az örmény tragédiáról címmel értekezett. Dolgozatát bőségesen illusztrálta korabeli felvételekkel.

Hamlet Gasparian nagykövet volt a konferencia védnöke

Csütörtök délben Hamlet Gasparian koszorút helyezett el a örmény népirtás emlékére, az örmény templomkertben állított táblánál.

Pénteken reggel dr. Ábrán Zoltán egyetemi tanár Örmény múlt és jelen című fényképiállításának megnyitójával kezdődött a konferencia. A szerző kiselőadást tartott a képanyag születéséről, illetve arról, hogy mire törekedett a négy részre osztható látvány megörökítésekor. Közben rövid bemutatót is tartott a mai Örményország lakosainak életéről. (A kiállítás a Karancsi teremben június 23-ig látogatható).

Dr. Dzsotjáné Krajcsir Piroška meg-
rázó előadása az örmény népirtás történe-
tét rajzolta meg. Alaposan adatolt tanulmány-
nyában a szörnyűségek mellett kidomborít-
ta az akkori nagyhatalmak kormányai-
nak bűnös hallgatását, mit sem törődő ma-
gatartását, amikor nem tettek semmit a tra-
gédiásorozatok megakadályozása érdeké-
ben, pedig a követségi levelezések egyér-
telműen kimutatják: Nyugat előtt nem volt
titok az Ifjú Törökök ténykedése. Dolgo-
zatában a kor politikai helyzetét is felvá-
zolta, nyomatékolva, hogy mennyire pon-
tosan működő, már 1895-től elindított fo-
lyamat zárult 1915 tavaszán és nyárelején.

Dr. Lucian Nastase Kovács a romániai
örményekről szolt általában, kiemelve –
főleg az 1867-es kiegyezés utáni – asszi-
milálódás hatásait az erdélyi örménység
azonosság tudatának csökkenésében.

Igen érdekes volt dr. Magyarai Sáska
Zsolt előadása a gyergyószentmiklósi ör-
mény temetőről. Az egyetemi előadótaná-
r

látványosan mutatta be az élet egyik fontos
szeletét: a halállal, majd a temetkezéssel
kapcsolatos gyergyói szokásokat. Számí-
tógépes programja, amely során többször
említette Garda Dezső munkásságának se-
gítségét, egy olyan területre szorítkozott,
ami talán az örmény gyökerekkel rendel-
kezők számára is ismeretlen volt.

A konferencia előadói és résztve-
vői egyaránt elégedettek lehettek a ma-
gas tudományos színvonallal, az elő-
adók felkészültségével, a konferen-
cia üzenetével, ami ismételten igazol-
ta a gyergyószentmiklósi Népfőiskola,
illetve az EME helyi fiókjá törekvései-
nek hasznosságát a múlt minél tisztább és
pontosabb ismeretének közvetítésében.

Délután az örmény katolikus templom-
ban Nt. Trucza Sándor szentszéki taná-
csos, a gyergyószentmiklósi örmény ka-
tolikusok jelenlegi plébánosa szentmise-
áldozattal emlékezett a népirtásra.

Gyergyói Hírlap 2015. június 1.

A zuglói Világosító Szent Gergely ünnepségen Puskás Eszter énekművész és a Lusnakar együttes

Franz Werfel, a prágai születésű, zsidó származású író 1933-ban írta meg *A Musza Dag* negyven napja című regényét. A terjeszkedő faszizmus árnyékában alkotta meg a számára világhírt hozó regényeposzt a Dzebel Muszára vonult örmények történetéről. A műben az örmény népirtás egyetlen epizódját emelte epikus magaslatokba, s az örmény hősiességnek állított örök emléket. Üldözött zsidók utódaiként közelről érintette a törökök tömeges örménygyilkolása az első világháború idején. Az örmények keresztények voltak, s a mohamedán törökök vallási színezetét is adtak a népirtásnak, amely a náci által később végrehajtott holokauszt előképe lett.

Krajcsir Piroška

A Musza Dag igaz története

Werfelt a század első évtizedétől foglal-
koztatták az erkölcs és a történelmi igaz-
ság problémái, ezek a kérdések tükröződ-
nek 1914–1920 között írt drámáiban is.

Az író a húszas évek végén került kap-
csolatba az örmény népirtás túlélőivel, s
figyelme e kis, elnyomott, tragikus sor-
sú nép történelme felé fordult. „Ennek a
műnek a vázlatá 1929 márciusában ké-
szült az író damaszkuszi tartózkodása ide-
jén - írja könyve előhangjában Werfel.
- A megcsönkített és kiéheztetett mene-
külték, a szőnyeggyári munkásgyerekek
szívtépő látványa adta a végső elhatá-
rozást, hogy az örmény nép felfoghatat-
lan sorsát el kell ragadni a mindent elnye-
lő múlt birodalmából.” Ezt követően há-
rom éven keresztül tanulmányozta a bécsi
mekhitaristák kolostorkönyvtárában az ör-
mények történelmét és az örmény kultú-
rát, olvasta az első világháború dokumen-
tumanyagát, hogy közelebb jusson az ör-
mények lelkéhez”, s megértse tetteik lelki
mozgatórugóit.

Az olvasóban a regény hangsúlyo-
zott dokumentumjellege okán számos

kérdés merül fel: valóban ott és úgy törté-
nt-e minden, ahogyan azt Werfel meg-
írta, s valóban élt-e, s ha élt, olyan volt-e
Gábrriel Bagradjan, mint a Werfel-regény
tragikus hőse?

A SZKÉNÉ ÉS A SZEREPLŐK

Az Amanosz-hegység legdélibb tömb-
je, a *Musza Dag* (Dzebel Musza, örmé-
nyül: Musza Ler) a Földközi-tenger ke-
leti partján emelkedik, az Orontesz fo-
lyó mentén. Magassága 1355 méter, te-
tejét egy 3-3,5 km széles, háromszögle-
tű fennsík alkotja, ez az ún. Damladzsik
(Tamladzsik).

A hegytetőről pompás kilátás nyílik egy-
részt a tenger, másrészt az Orontesz- völgy
irányába. A hegy délkeleti és délnyugati
oldala szinte függőlegesen tör a magasba,
és emelkedik a szuedijai síkság és a ten-
ger fölé. Északon a hegyoldal ereszbé me-
redek szögben, több pihenővel ereszkedik
lefelé. A hegyhátat dús erdő borítja, a déli,
sziklásabb részek kivételével. Tölgy és li-
banoni cédrus, pínia, borostyán nő itt gaz-
dagon. Az éghajlat kellemes, a nyári kö-
zéphemérséklet 26-28 fok.

Az örményeket még a Kr. e. 1. században telepítette *II. Tigran* király a Földközi-tenger partjára, miután meghódította Kilikiát és Palesztina egy részét is. A letelepedett örmények főként föld- és kertműveléssel foglalkoztak, a mediterrán éghajlat kedvezett a selyemhernyó-tenyésztésnek és a méhészetnek is. A falvakban ügyes fafaragók, csipkeverők, selyemszövők is éltek; termékeikkel Kilikia és Antiokhia vidékéig kereskedtek.

Ez a terület az első világháború előtt az aleppói vilajet antiokhiai járásához tartozott, s a hegy körül hat örmény falu népe élt: Kibuszije, Vagef, Khederbek, Joghunoluk, Hadzsi Habibli és Bithiasz összesen mintegy hatezer lakosa. A Musza Dagh körül élő örmények keresztény szigeteket alkottak az őket körülvevő muzulmán tengerben. Igaz, az örménylakta keszapi járás nem volt messze légvonalban, földrajzilag mégis el voltak szigetelve hittestvéreiktől.

A Mózes-hegy körül élő örmények szelíd és békés alattvalóknak bizonyultak mindaddig, amíg életük nem forgott vesztélyben. Az oszmán elnyomás századaiban kemény küzdelmeket vívtak azért, hogy részleges függetlenségüket megőrizték. A 20. század első évtizedéig sikeresen verték vissza a teljes leigázásukra irányuló támadásokat, és a török szultáni rezsim túlkapásait is ki tudták védeni.

Az 1895-ös Abdul Hamid-i pogromok idején a Musza Dagh falvaiba is betörték a martalóc hordák, de mégsem voltak tömeges mészárlások, mert az itt élő örmények fegyveres ellenállása megtörte a támadásokat. Ez az ellenállás bizonyos mértékű függetlenséget biztosított számukra. Az 1909-es adanai (Kilikia) mészárlások

hullámai a szuedijai régióba is átcsaptak. Am Hadzsi Habibli mellett a török katonaság támadását az örmények visszaverték, és szétszórták a kiküldött reguláris hadtestet.

A NÉPIRTÁS KEZDETE

Az első világháború kitörése után a Törökország területén élő örményektől begyűjtötték a fegyvert, a katonaköteles korú férfiakat behívták munkaszolgálatra, a civil lakosságra hadiadót vetettek ki. Így kezdődött az a folyamat, amelyet a történelem az 1915-ös törökországi örmény genocídiumnak (népiirtásnak) nevez, s amelynek másfélmillió örmény - gyakorlatilag az egész Nyugat-Örményországban élő örmény népesség - áldozatul esett. *Talaat* pasának, az ifjútörök kormány belügyminiszterének titkos rendeletére az örmény lakosság egészét a szíriai sivatagba szándékoztak áttelepíteni. A deportáció csak politikai fedőneve volt az ifjútörökök által eltervezett népiirtó akciónak, amely az „örménykérdést” az örmények totális megsemmisítésével kívánta megoldani.

1915 márciusában kezdődtek az erőszakos kitoloncolások. Július 13-án a szuedijai régióban élő örményeket felszólították, hogy készüljenek fel a kitelepítésre. Keszap falu főterén jelent meg először a deportációs felhívás. Néhány nappal később Joghunolukban már a hat örmény falu vezetői tanácskoztak arról, hogyan tudnák elkerülni a biztos halált.

Gazdag polgárok és papok egy csoportja amellet kardoskodott, hogy nem lesz deportálás, vagy ha igen, úgy hinni kell a falragaszoknak: a török kormány garantálja a száműzöttek testi épségét, a célhelyen az elhagyotthoz hasonló életkörülmények várják az időszakosan kitelepítetteket, és

visszatérésük után minden ingó és ingatlan vagyonukat visszakapják majd, amint ezt a kormány szavatolja. Erről győzködté a lakosságot Nokhudjan, Bitiasz falu előljárója, Szamszon aga, valamint Matevosz és Markosz papok. Antiokhia kajmakámja, Maruf július 30-án kihirdette az egész régió kiürítését.

Július 31-én éjszaka a Musza Dagh hat örmény falvának népe a hegyre vonult. Azok, akik úgy gondolták, hogy engedelmes állampolgárai maradnak a hatalomnak, elindultak a biztos halál felé. A többség azonban - kb. ötezer lélek, nagyrészt nők és gyermekek -, látva a fenyegető végzetet, úgy döntött, hogy *Tigran Andreaszjan* és más előljárók vezetésével az élethez legszükségesebb holmikkal, élelemmel, állataival a Musza Daghra vonul, és ott önvédelmi harcra rendezkedik be.

A MUSZA DAGH NEGYVEN NAPJA

A hegyen *Der Kalousdian* és *Tigran Andreaszjan* összegyűjtötte a védekezésre képes férfiakat, 600 embert, és *Jeszai Jaghubjan* vezetésével katonai hadtestet szerveztek. Összeszámolták a fegyvereket is: mindössze 350 puskájuk, 50 pisztolyuk és 200 kardjuk volt. Az önvédelmi csapatok megszervezésében és a védelem irányításában kiemelkedő stratégiai szerepet játszottak *Hagob Gharaghozjan* és *Petrosz Tutagljjan* mellett *Petrosz Tmlakjan*, aki korábban a zejtoni védelmi harcoknál tüntette ki magát.

A menekültek első dolga volt a védelmi rendszer kiépítése: fából, bozótból, tüskés gallyakból barikádokat építettek. Kijelölték a védelmi körzeteket - Kegeldzsa, Kuzcseghaz, Tamladzsik, Kaplantuzagh-, ahol a fegyveres erők koncentráltak. Az erdővel dúsan borított hegy stratégiai

szempontból jó választásnak bizonyult. Még be sem tudták fejezni a védvonal kiépítését, amikor augusztus 7-én a szuedijai Halid müdir vezetésével 200 aszker jelent meg a völgyben. Az örmények hatórás küzdelem után visszaverték a támadókat.

A törökök erősítést kértek. Augusztus 10-én már 5000 fős, ágyúkkal felszerelt katonaság támadta meg a lázadókat. Zuhogó esőben 12 órán át tartott az ütközet. Súlyos vereséget szenvedett az ellenség, de az örményeknek is voltak veszteségeik. Hakob Gharagozjan, akit „oroszlánnak” neveztek, halálos sebet kapott, ám haldokolva is bajtársait vigasztalta: „Ne velem törődjétek, érzem, ütött az utolsó óráim. Menjétek, verjétek vissza a támadókat! Ne kételkedjétek, mienk a győzelem!”

A török kormányzati szervek számára presztízskérdéssé vált, hogy a titkos utasításokban megsemmisítésre ítélt, a tömeges kínhalál ellen lázadó keresztény alattvalókat térdre kényszerítsék. Augusztus 19-én *Fakhri* pasa vezetésével 9000 fős hadsereg érkezett a Musza Dagh lábához. A törökök két napon át meg-megújuló hullámokban támadták az örményeket, és sikerült is elfoglalniuk az egyik megerősített állást a hegyoldalon. Az éjszaka közeledtével itt lepíhentek, úgy tervezték, napkelte után folytatják a támadást. Am az örmények nem várták meg az újabb rohamot, körbezárták és leverték a török betolakodókat. Török oldalon 1000 fős veszteséget jelentettek be, s bár az örmények is temették halottaikat, a gyász óráit elviselhetővé tette a tudat, hogy a harcban jelentős mennyiségű lőszert és fegyvert zsákmányoltak az ellenségtől.

A törökök azonban nem adták fel eredeti tervüket: céljuk továbbra is az örmények

totális megsemmisítése volt. Talaat titkos távirataiban megfogalmazott utasítását tartották szem előtt: ne kíméljenek se aszszonyt, se csecsemőt, irtsák ki az örményeket, hogy emlékeztük se maradjon az Oszmán Birodalom területén. Fakhri pasa erősítést kért, s a hegyet nemsokára 15 000 fős reguláris katonaság zárta körül. Feltett szándékuk volt kiéheztetni és megadásra kényszeríteni a hegyen táborozó örményeket. A menekültek helyzete kétségbeesítő volt. Fogytán az élelem, a lőszer, s ki tudja, meddig képesek ellenállni az egyre növekvő katonai túlerőnek.

Az örmények vezetői reálisan ítélték meg helyzetet, s már korábban segítségkérő leveleket küldtek az antanthalmaknak. Három kitűnő úszót bíztak meg a feladattal, hogy a három példányban írt levelet az öbölben veszteglő hadihajókra juttassák. A hegy tengerrel jól látható két pontján hatalmas lepedőt feszítettek ki, melyen vörös kereszt mellett a „Keresztények veszélyben!” feliratot festették. Az örmények úgy tervezték, hogy ha a partok közelében feltűnne egy antanthajó, *Movszesz Grkjan* titkos úton közelíti meg a tengert, úszva eléri a hajót, hogy átadja a lezárt fémdobozban rejtőző, angol nyelvű levelet, melyben egyebek mellett ez állt: „*Ide menekülünk a török barbárok és hóhérok elől. Az emberiség nevében kérünk benneteket, hogy mentsetek meg életünket, becsületünket...*” Leírták, hogy az örmény falvak lakói a biztos halál elől menekültek a Musza Daghra, hogy eddig több katonai támadást visszavertek, jelentős veszteségeket okozva a török katonaságnak. Nem titkolták azt sem, hogy élelem- és lőszerhiánnyal küszködnek.

Arra kérték a szövetségeseket, hogy menekítsék ki őket a hegyről; ha ez nem lehetséges, mentsek meg gyermekeik, aszszonyaik és az öregek életét, a harcosok számára pedig adjanak elegendő lőszerrel, hogy utolsó lehetőségükig harcolhassanak a túlerővel szemben. „*Ne engedjétek, hogy kiéheztessenek bennünket, ne engedjétek elveszni, mentsetek meg lelkeinket, mentsetek meg becsületünket, amíg nem késő...*”

Ám hiába kémelelték a tengert, egyetlen cirkáló sem mutatkozott a láthatáron. A törökök eközben többször is megadásra szólították fel a Musza Dagh lakóit. Az örmények elutasították ezt a lehetőséget, keményen védtek állásaikat, s közben a menekülés egyéb módjait fontolgatták. Futárokat indítottak Aleppóba és Alexandrettába, hogy hírt adjanak az ostromállapotról. Ám onnan sem érkezett segítség. A Musza Dagh örményei elszánták magukat, hogy az utolsó lehetőségükig harcolnak.

1915. szeptember 5-én azonban váratlanul négykéményes cirkáló tűnt fel a tengeren: a Guichen. Az örmények zászlós jelzését látva figyelmeztető lövést adott le a part irányába a török csapatok megfélemlítésére, majd a hajóról csónakot küldött a partra, és az örmények delegációja átadhatta az ostromgyűrűbe zártak üzenetét.

DEUS EX MACHINA

Színpadi fogás neve a „deus ex machina”: a megoldhatatlannak látszó konfliktus külső beavatkozással nyer szerencsés végkifejletet, amikor egy véletlen esemény vagy egy új szereplő nem várt fellépése után minden jóra fordul.

A *Guichen* cirkáló feltűnése döntő fordulatot jelentett a menekültek életében. Azonban a francia cirkálót nem a véletlen

sodorta a Musza Dagh partjához. *Charles-Tiran Tékéian* neve nem él a köztudatban, pedig ő volt az, aki - miután elértek Alexandretta kikötőjét - szó szerint könyörgött parancsnokának, hogy a Musza Dagh felé irányítsa a cirkálót. Tékéian a híres költő, *Vahan Tekejan* rokona volt, francia katonai akadémiát végzett, később a Becsületrend lovagi címével tüntették ki. Közéleti érdemeiért Marseille-ben tere neveztek el róla.

Szeptember 9-én a Guichen parancsnoksága tűzszünetet kezdeményezett a két fél között, s megígérte, hogy az örmények kimenekítéséhez további segítséget kér. A francia cirkáló távozása után *Rifaj* török parancsnok azt követelte az örményektől, hogy két óra elteltével adják meg magukat. A Musza Dagh védőinek annyi idejük sem volt, hogy mérlegeljék az ajánlatot, amikor a völgyből ágyúlövések hangzottak, a török hadsereg a franciák által előírt tűzszünetet megsértve általános és döntő támadást intézett az örmények ellen. A védők csak nagy véráldozat árán tudták visszaverni a támadást.

Szeptember 10-én két francia felségjelű hadihajó - a Guichen és a *Jeanne d'Arc* - jelent meg a láthatáron. Este kihírdették, hogy a francia hajók átszállítják az örményeket Port Szaid kikötőjébe. Az ostromlottak kimenekítése szeptember 13-15. között megtörtént. A menekülés megszervezésében, a több mint 4000 örmény megmentésében nagy szerepet játszott Charles-Tiran Tékéian hadnagy.

Epilógus

A Musza Dagh-i falvak örményei 1915. szeptember 15-én megmenekültek a biztos haláltól. Port Szaidban az egyiptomi

örmény kolónia segítségével időszakos menedéket találtak, ám amikor a világháború végeztével (1918) a vesztes Törökország területétől Szíriához csatolták a Musza Dagh vidékét, visszaköltöztek elhagyott házaikba. Megépítették a Damladzikon a hősök emlékművét, s folytatták az életet ott, ahol három évvel azelőtt abbahagyták. Boldogan fényképezkedtek az immár történelmi nevezetességű helyeken, minden év augusztusában megfőzték a rituális harisziát, a Werfel könyvében is megörökített ősi örmény húsos kását, s úgy látszott, hogy hősies helyállásukkal örökre kivívták maguknak a jogot, hogy őseik földjén élhessenek.

Ám 1938-ban - a Párizsban aláírt francia-török megállapodást követően - Törökországhoz csatolták a Musza Daghot, és az itt élőknek 1939. július 14-én ismét menekülniük kellett. Egy részük Szíriába, más részük - 5125 Musza Dagh-i örmény, azaz 1205 család - Libanonba távozott, s ott Anjar központtal megalapították az örmény kolóniát, melynek megszervezésében elévülhetetlen érdemeket szerzett *Movszes Der-Galoudian*.

A Musza Daghon maroknyi örmény maradt csupán. Vakefben - Törökország legrégibb lakott városában - 1998-ban felépítették az azóta is működő örmény apostoli templomot.

A második világháború befejezése után Szovjet-Örményország meghirdette a hazatelepülési lehetőséget a diszpóra örményei számára. Ebbe a repatriációs folyamatba kapcsolódott be a Mózes-hegy örményeinek egy része is. Az ecsmiadzini járásban találtak meg új hazájukat, itt telepedett le a szuedijai hat örmény falu megfoghatott lakossága. A helyet ma is úgy hívják: Muszaler. Évente egyszer vöröstufából készült emlékmű köré gyülekeznek a Musza Daghról elszármazott örmények, s a nagy megpróbáltatás és a csodálatos megmenekülés emlékére minden év szeptemberében 40 hatalmas fazékban főzik a harisztát.

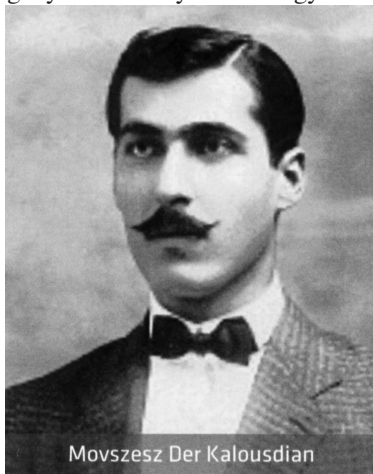
A történészek szerint a Musza Daghon töltött 40 nap valójában 53 nap volt. Werfel a kényszerű táborozás idejét 1915. augusztus 1-jétől szeptember 10-ig számította. A zsidó származású, de keresztény Werfel nem a történelmet akarta meghamisítani, hanem a mítikus 40-es számmal az örmények kivonulását, legendás megmenekülését kívánta a mítoszokhoz közelíteni, így emelve biblikus magasságokba az örmények hősiességét. „Az igazságot írtam, sőt, többet, mint a puszta igazság. Mert a képzelet segítségével megrajzolt igazság igazabb, mint a nyers valóság” - mondta később Werfel.

A Musza Ler tetején, a Damladzsikon a mártírok sírjának hősi emlékműve az örmény hősiesség és helytállás emléket őrzi. A múltét, melynek tényeit sem eltagadni, sem meghamisítani nem lehet.

(A szerző armenológus, Budapest, az Örmény Tudományos Akadémia korábbi munkatársa.)

Ki volt Gábriel Bagradjan?

Akik olvasták Werfel művét, nem könnyen felejtik el a regény főhősét. Bagradjan az európai örmény értelmiségi tipikus képviselője. A sors akaratából lett népe vezére, megmentője, s miután vállalta és betöltötte küldetését, halála a regényben törvényszerű. Hogyan is él-

Movsesz Der Kalousdian

hetne tovább a regénybeli Bagradjan darabokra hullott magánéletével, bomlott elméjű francia feleségével, szétporló népe mellett fia sírjától távol a száműzetésben? A regényhősnek ott kellett végeznie a Damladzsikon, török golyóktól átütött testtel, fia keresztjével a mellén.

Bár Werfel több személy jellemvonásaiból alkotta meg a maga Gábrieljét, a hős prototípusában Movsesz Der Kalousdianra ismerhettek a kortársak. Der Kalousdian az ottomán török sereg tisztje, képzett értelmiségi volt, kiemelkedő vezetője a Musza Dagh-i örmény közösségnek. Vezető szerepet játszott a hat falu hegyre vonulásában, az ottani élet

megszervezésében és a védelmi harcokban. Gábriel Bagradjantól eltérően nem halt meg 1915. szeptember 15-én. Részt vett a szövetségesek oldalán a világháborúban, a francia hadseregben szárnysegédi rangja volt. 1918 után a Musza Dagh-iakkal együtt visszatelepült szülőhelyére. Itt továbbra is a közösség elismert vezetője volt. Arcát számtalan dokumentumfotó őrzi. 1927-36 között a szír parlament képviselői teendőit látta el. 1939-ben ismét kényszerű emigrációba vezette a Mózes-hegy lakóit, ezúttal Libanonba. Köztiszteltetben álló személyiségként 1943-tól a libanoni parlament képviselője volt. 1986-ban, 99 éves korában hunyt el, sír-emléke a Bekaa-völgyi Anjar városban áll.

„A Musa Dagh negyven napja a nemzeti kisebbség és a faj, a szegénység és a harc modern eposza. Werfel nem csak megfigyelő, hanem mintegy szenvedő viselője is a történelemnek és az olvasóját is be tudja emelni a drámai körbe.[...] Fölvezet

bennünket a Musa Daghra s ha könyve végén megkérdeznék tőlünk, láttatok-e az élet és halál misztériumát, azt kellene felelnünk: láttuk!”

(Kassák Lajos, 1944, Nyugat)

(Megjelent: RUBICON történelmi magazin 2015. 5-6 szám, Örmény Genocídium 1915 Német kapituláció – A II. Világháború vége Európában 1945)

Olvasói levél

Egy távoli földrészről érkezett e levél az Örmény Genocídium 100. évfordulója tiszteletére a Szent István Bazilikában rendezett emlékmisére történt meghívásunkra, amelyben XIX. Nersész Péter örmény katolikus pátriárka emlékezett meg a másfélmillió örmény áldozatról.

„Igen, már volt nagyszabású örmény katolikus szentmise a Szent István Bazilikában Budapesten. A szamosújvári örmény katolikus templom énekkara az én édesanyám vezényletével énekelte az Idinian misét az 1930-as években.

Bizony Édesanyám összeszedte a budapesti örmény zenészeket a zenekarnak és az ő szamosújvári kórusa énekelte az addig egyetlen örmény nagymisé a Bazilikában. Örülök, hogy megint lesz. Sajnálom, hogy nem lehetek ott.

Pongrátz Andris”

Szászrégen, Marosvásárhely visszavár

Az Örmény Genocídium 100. évfordulója megmozgatta a szászrégeni örményeket, magyarokat, lehetőséget adva a szászrégeni örmények régi vágyának a teljesülésére, alkalmat teremtve örmény kulturális rendezvény szervezésére.

2015 május 20-án este megtelt a Dióház nagyterme. Dr. Puskás Attila szakszerű, tényeket és egyéni történeteket felsorakoztató előadása után egy rövid film mutatta be az 1915-ös törökországi *Népir-tás* dokumentumait. A megdöbbentő bevezető után az irodalom segítségével átfogó képet kívántam nyújtani rólunk, örményekről. A műsor címét *Gevork Emin* könyvében találtam: „*Üvöltő kövek birodalma, Arménia, Arménia.*”

A közönség szeretettel, nagy tapsal fogadott. A versek és próza mellé gyakran csendült fel egy-egy örmény dallam - *saragan* vagy *Komitasz* gyűjtéséből származó népdal -, időben ezer évet visszaurgorva, vagy szakrális áhítatot teremtve a *Szurp*, *szurp* vagy a *Hajr mer* hangjaival.

A brutális mézszárlás üzenete ma is megrendítette az egybegyűlteket, hiszen az erdélyi magyarok is megértek nem egy pogromot, üldöztetést anyanyelvükért, vallásukért.

Az est zárásaként közösen énekeltük nemzeti imádságunkat, a Magyar Himnuszot.

A jövőbe vetett hitünket erősítette a szászrégeni magyar közösség aktív élete, melynek eredményeképpen *Demeter József* tiszteletes úr - és szamosújvári örmény származású felesége, *Dobos Mária* - vezetésével a Dióházban otthont teremtettek. Ahogyan „...*Művelt fiait jó Földanyánk növeszti naggyá...*” úgy a szászrégeni magyar és örmény gyökerről közösség újra emberhez méltó életet

él. Szorgos kezek párkák módjára fonják-kötik össze a szálakat a múlt küzdelmes megmaradásából és a jövő reményéből. *Böjte Lídia* fáradhatatlanul dolgozik: legyen a jelen tartalmas, művészi élményekben gazdag. És élteti a hagyományokat, szamosújvári örmény süteményeket kóstolgatva, *dalauzival* ismerkedve.

Dr. Puskás Attila

A **Marosvásárhelyi Napok** gazdag programjából nem hiányozhatott az *EMKE – Lorántffy Zsuzsanna Kulturális Egyesület – MÖKE* támogatásával a Genocídium 100. évfordulójának irodalmi tükré. A műsorban a fent felsoroltak, valamint *Gevork Emin*, *Avetik Iszahakjan*, *Hovhannesz Tumanjan* versei mellett helyet kapott *Varujan Vosganian Suttogások* könyve (részlet) is. Vosganian olyan új eszközökkel érzékelteti a kiszolgáltatott emberek lassú halálát, ami jelenkorunk

irodalmában rendkívüli és nagy figyelmet érdemel. Lesújtó és felemelő.

„*Mindaz botrány, ami megtörténhetett, és mindaz szent, ami megtörtént*” – mondja *Pilinszky János*. Igen, szent. A történelmi emlékezet adóssága és az igazságtétel

Balról Kilyén Ilka, Várady Mária és Nagy László

kis szeletkéje a 100. évforduló alkalmából felszínre tört. Ecsmiadzinban, a Genocídium megemlékezés előestéjén minden örmények Katolikosza vértanúvá nyilvánította az áldozatok mindenikét. Így hát egyházi téren is külön köszönet illeti *Nagy László* unitárius tiszteletes úr nagylelkűségét és szívéllyességét, mely által az áldozatokra a Bolyai téri Unitárius templomban emlékezhettünk.

Dr. Puskás Attila bevezetőjében egy számomra új elemet is feltárt - hogyan bántak a törökök az örmény gyermekekkel, árvákkal. A megmentés ürügyével elszállították őket és felterelték egy hajóra.

Majd a nyílt tengeren zsákba kötötték, és elevenen bedobták a mélyvízbe. Égbekiáltó bűn!

Megrendítő történelem, ami sajnos ma ismétli önmagát.

Mindezek ellenére, mégis élni kell. „...*Tél-komor, baljós napok jönnek és tovatűnnek, / Ne csüggedjétek, ahogy jönnek, majd tovatűnnek...*” *vigasztal Dzsivani*.

Hála és köszönet illeti *Kilyén Ilka Magyar-örökség díjas* színművésznőt, akinek pártfogása összefogásra készítette a marosvásárhelyi örmény-magyarokat. Ezúttal a méltán híres erdélyi vendégfogadásból adott példát, míg maga is a Vásárhelyi Napok nagy ünnepének több rendezvényét szervezte, ugyanakkor fellépő művésze is volt.

Dr. Puskás Attila a rá jellemző mélységgel és precizitással tartott előadást a gyakorlati konferencia-felzáróknak könnyed stílusában, pontosan megérezve a hallgatóság ráhangoltságát, befogadó képességének határait. Általa teljesebb élményt nyújtott emlékezésünk a Genocídium 100. évfordulóján.

A *Budavári Örmény Nemzetiségi Önkormányzat* és a *Marosvásárhelyi Örmény Kulturális Egyesület* évről évre mélyíti kapcsolatát, mely erősíti identitás-tudatunkat, segít gyökereink feltárásában, növeli egészséges önbecsülésünket.

Várady Mária a BÖNÖ elnöke

Nagy Kornél

Az erdélyi örmények vallási uniója

Oxendio Virziresco unitus püspök portréja

Az 1668-1672 között a sorozatos pogromok és hadjáratok elől Lengyelországból és Moldvából Erdélybe menekült örmények egyházi uniójának kérdése nem volt ismeretlen a magyar és a nemzetközi egyháztörténet előtt. Számon tartotta hagyományában ezt az erdélyi örménység is, igaz gyakorta ékesítette fel történetileg nem hiteles eseményekkel és mítoszokkal. Ugyanakkor igaznak bizonyul az a megállapítás is, hogy ez az egyházi unió hosszú ideig nem került a hazai és a nemzetközi egyháztörténeti kutatások látókörébe. Az erdélyi örmények vallási unióját elsősorban egy személyhez, a püspöki címet is viselő *Oxendio Virziresco-hoz*¹ (1654-1715), illetve hittérítői és egyházszervezői tevékenységéhez kötik. Ez mintegy harminc esztendőig ölelt fel (1685-1715), amely gyakorlatilag egybeesett az Erdélyi Fejedelemségnek a Habsburg Monarchiába történt integrálásával.²

Ezzel kapcsolatban fel kell tennünk azt a kérdést, hogy miért nem került sokáig az erdélyi örmények uniójának kérdése a tudományos érdeklődés látókörébe? Ennek az egyik kézzelfogható oka ott keresendő, hogy az erdélyi örmények egyháztörténetét a tudomány művelői mindig is marginális témának tekintették. Ehhez nagyban hozzájárult az is, hogy az erdélyi örmények felekezeti viszonyaira vonatkozó tetemes számú forrásanyag túlnyomó többségét nem hazai, hanem külföldi levéltárak iratanyagaiban őrzik.

Külön problémát jelentett az erdélyi örmények körében magának az egyházi

egyesülésnek folyamata is. Ugyanis a rendelkezésre álló kisszámú és túlnyomórészt korszerűtlen szakirodalom a nevezett egyháztörténeti folyamatot rengeteg mítoszszal ékesítette fel, amely megzavarta e téma minden részletekre kiterjedő tudományos vizsgálatát. Az utóbbi esztendőik folyamán lezajlott levéltári kutatások azonban egyöntetűen tisztázták az erdélyi örmények vallási egyesülésének körülményeit.

Az egyházi unió kérdését kétféleképpen is lehet értelmezni. Először is az örmény apostoli egyház az 5-7. századtól kezdve mindig is nagy távolságot tartott mind Konstantinápolytól, mind pedig Rómától, és máskülönben öröközte önállósága megtartása felé. Az örményeknek a 451. évi khalkedoni egyetemes zsinat tanításaihoz fűződő ellentmondásos viszonya ugyanakkor gyanút kellett az akkori egyetemes ortodox egyház köreiben, és ezért az örményeket gyakorta vádolták meg monofizita eretnokséggel. A koraközépkortól kezdve egészen a koraujkor végéig az örményeket több-kevesebb sikerrel igyekeztek egyházi unióra bírni.³ Így az erdélyi örmények egyházi unióját tulajdonképpen egy kora-középkori uniók egyházpolitika koraujkori változatának kell tekinteni. Ezen túlmenően e problémát különösen pikánsá tette az a történelmi tény, hogy az örménység nagyon korán elvesztette önálló államiságát. Maga az Örményország kifejezés a 14. század végére pusztán földrajzi fogalomként vált. Ebben a kényes történelmi helyzetben az örmény apostoli egyház szerepe felértékelődött. Ugyanis

az egyház és annak vezetője, a katolikosz testesítette meg magát az örmény nemzetet, és magát a nemzettudatot az idegen fennhatóság alatt álló anyaországi örmény területeken, valamint a diaszpórákban. Sőt az egyház és a nemzet fogalma e korszakban szinte egybeforr. Ezért a középkor folyamán az örmények már igen ellenségesen fogadtak mindenféle egyházi uniók közeledését akár Konstantinápoly, akár Róma irányából.⁴

Másodszor az erdélyi örmények körében a 17. század utolsó évtizedeiben meginduló egyházi uniók folyamatát gyakorlatilag egybeesett a magyarországi és az erdélyi rekatolizáció, vagy ellenreformáció időszakával. A történelmi Magyarország déli, északi és keleti területein az Apostoli Szent-szék hathatós támogatásával igen komoly sikereket tudott felmutatni a magyarországi római katolikus egyház. A rekatolizáció folyamata tudniillik ez idő tájt igen nagy lendületet vett az ortodox erdélyi románok, valamint a felső-magyarországi rutének körében. Ez utóbbit nemcsak a szentszéki missziók, vagy magyar katolikus egyház vezetői, hanem a katolikus Habsburgok is hathatósan támogatták. Ily módon a kutatások szemszögéből az erdélyi örmények egyházi uniója nemcsak szimplán armenisztikai, hanem igenis missziótörténeti kérdésnek is bizonyult.

Az Erdélybe *Minas T'oxat'ec'i* (1610?-1686) moldvai püspök vezetésével 1668-1672 között bemenekült erdélyi örmények körében a katolikus missziók lehetősége közel húsz esztendőig nem volt napirenden. Jóllehet Erdély római katolikus püspöki vikáriusa, *Szebelébi Bertalan* (1631-1707), illetve a csíksomlyói obszerváns ferences atyák megkísérelték őket áttéríteni a katolikus hitre, de próbálkozásaik *Minas* püspök és az erdélyi örmény klérus hathatós ellenállása miatt meghiúsultak.⁵

Végül körükben a missziót az időközben unitussá váló Lemberg (Lwów, L'vov, Lviv) örmény unitus érseksége és az Apostoli Szent-szék együttesen kezdeményezte 1683-ban.⁶ Az unitus érsekség azzal igyekezett eme szándékát alátámasztani, hogy az Erdélybe menekült örmények mindig is az érsekség egyházi joghatósága alá tartoztak, és ezt az igényt az 17. század első harmadában lezajlott vallási uniójuk megkötése után is érvényesíteni akarták. Sőt *Francesco Martelli* (1633-1708) varsói apostoli nunciának és a theatinus *Francesco Bonesanának* (1651-1709), az 1664-ben alapított lebergi Örmény Kollégium prefektusának, a Szent-székhez eljuttatott jelentései felhívták a figyelmet az erdélyi örmények körében végzendő katolikus misszió fontosságára.⁷ Az Apostoli Szent-szék missziókat koordináló intézménye, a Hitterjesztés Szent Kongregációja (*Sacra Congregatio de Propaganda Fide*) e kérés, vagy szándék elé nem gördített akadályt.

A szentszéki hatóságok csakhamar megtalálták *Oxendio Virziresco* (1654-1715) unitus örmény papban azt a személyt, aki képesnek mutatkozhatott az erdélyi örmények áttérítésre. *Oxendio Virziresco* kiválasztása ideálisnak bizonyult: moldvai születésű örmény volt, teológiai tanulmányait a római Collegium Urbanumban, a Hitterjesztés Szent Kongregációjának papneveldejében szerezte, és anyanyelvén kívül több nyelven beszélt folyékonyan.⁸ Kiválasztásában szerepet játszott továbbá az is, hogy családja még 1668-ban *Minas* püspökkel együtt menekült Erdélybe Moldvából. *Oxendio Virziresco* számára a küldetés célja egyértelmű volt: tető alá hozni az erdélyi örmények vallási egyesülését, és megszervezni Erdélyben az örmény unitus egyházat.

Oxendio 1685 őszén érkezett Rómából Bécs-Varsó-Lemberg érintésével Erdélybe,

és Gyergyószentmiklóson az ottani örmény közösségben már sikeres térítéseket tudott felmutatni.⁹ Ennek ellenére missziója elején az unitus papot nem fogadták a helyi örmények tárt karokkal, mert komoly összetűzésbe keveredett Minas püspökkel és papjaival. A feljegyzések szerint Oxendiot legalább kétszer érte részükről testi inzultus.¹⁰ Ennek a heves reakciónak az volt az oka, hogy az erdélyi örmény klérusnak ekkor még igencsak elevenen élt az erőszakos botrányos körülmények között lezajló, illetve *Nikol Torosowicz* (1603-1681) érsek nevével fémjelzett leMBERGI ÖRMÉNY EGYZHÁZI UNIÓ EMLÉKEZETE (1627-1681).¹¹

Ennek ellenére kis idő elteltével Oxendio helyzete Erdélyben stabilizálódni látszott. Ebben szerepet játszott az az aktus is, hogy Oxendio sikerrel térítette át katolikus hitre családját. A misszionárius már munkája kezdetén felismerte, hogy Erdélyben az örmények körében az egyházi unió csak akkor lehet igazán eredményes, ha sikerül megnyerni a katolikus egyháznak az idős Minas püspököt és az erdélyi örmény klérust.¹² **E felismerés mindenképp kulcsfontosságúnak bizonyult**, hiszen Minas püspök az 1668. évi betelepülés után Erdélyben egy jól működő egyházat épített ki.

Mindenesetre Oxendio családján keresztül érintkezésbe lépett Minas püspökkel. Ugyan az unió-ellenes agg püspököt nem tudta rábeszélni a vallási egyesülésre, azt viszont elérte, hogy vele 1686 őszén a püspök Lembergbe utazzon tárgyalásokat folytatni *Vardan Hunanean* (1644-1715) örmény unitus érsekkel és *Opizio Pallavicini* (1635-1700) akkori varsói apostoli nunciussal. Minas püspök leMBERGI tartózkodása kapcsán hosszú időn keresztül a tudomány elfogadta azt a nézetet, miszerint Oxendio háttér munkájának köszönhetően Minas püspök Lembergben az erdélyi

örmény közösség nevében kimondta a vallási egyesülést Rómával, és ezt megerősítve letette Pallavicini nunciust és Hunanean érsek kezébe a katolikus hitvallást.¹³ Ezt követően a püspök elhagyta Lemberget, és Erdélybe készült visszatérni híveihez. Azonban Minas püspök útközben tisztázatlan körülmények között elhunyt 1686 decemberében. Ugyanakkor az utóbbi esztendő levéltári kutatásai rámutattak arra a tényre, hogy Minas püspök nem mondta ki a vallási egyesülést, és nem tette le a katolikus hitvallást sem. Sőt személyesen nem is találkozott Pallavicini nunciussal. Az egykorú dokumentumok egyöntetűen arról tanúskodnak, hogy Minas püspök heves hitvitákat folytatott Lembergben Hunanean érsekkel az örmény apostoli hit védelmében.¹⁴ Sőt az egyik, Oxendio által az 1687 elején írott dokumentum konkrétan arról tudósít, hogy Minas püspök nem unitusként, azaz katolikusként, hanem igenis apostoli hitű örményként (Oxendio megfogalmazásában eretnekként) távozott el az élők sorából.¹⁵

Minas püspök halála azonban megkönnyítette Oxendio helyzetét Erdélyben. Missziójának legfőbb ellenzője elhunyt, és így teljes erővel törekedhetett Erdélyben a vezető nélkül maradt keleti hitű örmény lakosság és papság áttérítésére. Hittérítői munkásságának eredményeképpen 1689 februárjában három erdélyi örmény pap vezetésével (név szerint *Elia Mendrul*, *Vardan Potoczky* és *Astucatur Nigosean*) népes örmény delegáció érkezett Erdélyből Lembergbe. A küldöttség az erdélyi örmény közösség nevében hivatalosan is elfogadta a vallási uniót, és letette Hunanean érsek kezébe a katolikus hitvallást. Sőt, az örmények elismerték, hogy a megkötött unióval a leMBERGI ÖRMÉNY UNITUS ÉRSEKSÉG EGYZHÁZI JOGHATÓSÁGA alá tartoznak.¹⁶ A

küldöttség egyúttal arra kérte Hunanean érseket és *Giacomo Cantelmi* (1645-1702) varsói apostoli nunciust, hogy járjon közbe a szentszéki hatóságoknál Oxendio Virziresco mielőbbi unitus püspöki kinevezését illetően.¹⁷ Ez a kérés az egyházi unió szempontjából azért bizonyult fontosnak, mert Minas püspök halála után az örmény egyházfő, *I. Eliazár* (1682-1691) 1687-ben az erdélyi és a moldvai apostoli vallású örmények püspökének nevezte ki a lengyelországi születésű *Theodor Wardenowiczot* (1652-1700).¹⁸ Az újonnan kinevezett örmény apostoli rítusú püspök viszont nem jutott el sem Erdélybe, sem Moldvába. A leMBERGI ÖRMÉNY UNITUS ÉRSEKSÉG és az Apostoli Szentszék ugyanis együttesen sikerrel akadályozta meg Wardenowicz belépését Erdélybe.¹⁹

Az erdélyi örménység vallási uniója ugyanakkor egy tökéletlen, részleteiben teljesen ki nem munkált egyházi egyesülésnek bizonyult. A **Lembergben megkötött vallási unió** tudniillik rengeteg megválaszolatlan kérdést hordozott magában. Ugyanis az egyesülésről szóló iratok csupán a vallási unió kimondására, illetve a leMBERGI ÖRMÉNY UNITUS ÉRSEKSÉG EGYZHÁZI JOGHATÓSÁGÁNAK és a római pápa primátusának elismerésére szorítkoztak. Ez az aktus viszont egyáltalán nem tisztázta az egyházi unióra lépő erdélyi örmények állásfoglalását az Eukharisztiairól, a Filioque imádságról (örményül: *ew yorduoyn*), a Purgatórium (örményül: *K'awarann*) létéről, a 451. évi khalkédoni egyetemes zsinat tanításáról, a kalendárium használatáról, az áttért örmény papok jogi és házasság státusáról. Mindenesetre egyöntetű tény, hogy az egyházi unió értelmezése számos új konfliktusmezőt nyitott meg az elkövetkezendő években.

A legelfogadottabb tudományos vélemény szerint az egyházi unió megteremtését

elsődlegesen a vallási egység helyreállításának idealisztikus gondolata vezérelte. Megkötésében sem a bécsi udvar, sem a magyar katolikus egyház, sem a jezsuita-rend nem játszott szerepet. Az Apostoli Szentszék úgy látta, hogy az egyházi unió kapcsán idővel helyreállhat az a keresztény hitbeli egység, amely a két egyházat jellemezte a kereszténység hajnalán *I. Szilveszter* (314-335) római pápa és *Világosító Szent Gergely* (287-325), az örmények apostola és első egyházfője (katholikosza) idején. A latin, vagy római katolikus egyház álláspontja szerint az örmény egyház Világosító Szent Gergely méltatlan és eretnek utódai miatt távolodott el az akkor még egységes katolikus és ortodox tanítástól, és lépett a szakadársg, illetve a monofizita eretnekség útjára.²⁰ Ezért az Apostoli Szentszék fontos mérőföldkönek tartotta a lengyelországi örmény közösség egyházi uniója után az erdélyi örmények vallási egyesülését is, mivel a megkötött uniók kiemelt fontosságú „hídfoállást” képezhettek majd az anyaországi örmény apostoli egyháznak Rómával történő egyesüléséhez. Az erdélyi örmények egyesülése mögött gazdasági okokat, vagy szándékokat nem lehet találni. Ugyanis az örmények *I. Apafi Mihály* (1661-1690) erdélyi fejedelem 1680. és 1681. évi rendeleteinek megfelelően már vallási egyesülés előtt nagyon kedvező gazdasági előjogokat élveztek.

Az 1689. évi egyházi unió létrejötté nagyban hozzájárult ahhoz, hogy Oxendio Virzirescot *VIII. Sándor* (1689-1691), római pápa 1690. október 2-án címzetes püspöknek és az erdélyi örmények apostoli vikáriusának nevezte ki. Az Apostoli Szentszék fizetségül évi 100 scudót állapított meg számára.²¹ A kinevezéssel egyidejűleg az erdélyi örményeket a leMBERGI ÖRMÉNY UNITUS ÉRSEKSÉG heves tiltakozása ellenére az Apostoli Szentszék közvetlenül saját

egyházi joghatósága alá vonta.²² A püspöki felszentelést végül 1691. július 30-án tartották meg Lembergben, az érseki székesegyházban. A szertartást latin és örmény unitus rítus szerint Vardan Hunanean unitus érsek és Antonio Santa Croce (1656-1712) varsói (későbbi bécsi) apostoli nuncius végezte.²³ Oxendio Virziresco püspöki kinevezésében Giacomo Cantelmi korábbi varsói apostoli nuncius szerzett elévülhetetlen érdemeiket, aki 1689-1690 között állhatatosságával és kiváló tárgyalóképességével meg tudta győzni az Apostoli Szentszék befolyásos bíborosait Oxendio püspöki jelöltségének támogatásához.²⁴

Oxendio püspököt az Apostoli Szentszék tudatosan címzetes püspöknek (pontosabban az írországi Aladia címzetes püspökének) nevezte ki. E lépés egyik legfőbb oka az volt, hogy Róma a magyar katolikus egyház érdekeit is figyelembe vette, különösen azért, mert a magyar egyház mindent elkövetett, hogy visszaállítsa az erdélyi római katolikus püspökség megtépázott tekintélyét, amely egyházi hivatal 1601 óta betöltetlen volt.²⁵ E lépés másik oka pedig az volt, hogy az Apostoli Szentszék a beérkező misszionáriusi jelentések alapján jól informált volt az erdélyi katolikusok helyzetéről. Róma Erdély 1690-ben történt politikai változását követve (*Diploma Leopodinum*) figyelembe vette azt a tényt, hogy a protestánsok erős politikai befolyása miatt még mindig nem lenne szerencsés, ha nyíltan katolikus püspököt nevezzen ki az unitus örmények élére. Többek között ezért is határozta el a címzetes püspökségről, és külön utasították Oxendio Virzirescót, hogy inkognitóban, egyszerű papnak, vagy szerzetesnek öltözve tevékenykedjék erdélyi hívei körében.²⁶

Az erdélyi örmények egyházi uniója, mint ahogyan azt a fentiekben említettük,

rengeteg kérdést nyitva hagyott, és emiatt számtalan feszültség és konfliktus forrása lett az erdélyi örmény egyházon belül. Ennek okait többek között a latin és az örmény egyházi hagyomány különbözőségeiben kell keresni. Az immár püspökké szentelt Oxendio Virziresco a feltétlen latinizáció híve volt, míg papjai olyan áttért személyek voltak, akik áttérésük előtt hagyományosan az örmény apostoli egyház kulturális közegében nevelkedtek. Oxendio püspök a római Collegium Urbanumban szerezte a tudását, ahol abban az időben a nyugati teológiai oktatást részesítették előnyben. Örmény származása ellenére mindig a római katolikus egyház emberének tartotta magát. Ebben a gondolkodásában az is okvetlenül szerepet játszhatott, hogy 1681. augusztus 9-én latin rítusban szentelte pappá Rómában *Edoardo Cybo* (1619-1705) címzetes seleucia érsek, a Hitterjesztés Szent Kongregációjának titkára.²⁷ Így latinul misézett, a szentségeket latin rítus szerint szolgáltatta ki híveinek, és egyúttal latin nyelvű misekönyveket is használt. Míg az örmény papok az egyházi unió megkötése után is hagyományosan örmény apostoli rítusban miséztek. Számukra a vallási unió ugyanis azzal kimerült, hogy elismerték a római pápa főségét.

Az 1691. esztendő őszén az egyházi unió eltérő értelmezése miatt Besztercén konfliktus robbant ki. Oxendio püspök az erdélyi örmények körében végzett vizitációi során azt tapasztalta, hogy az örmény papok többsége házasságban él. Az örmény papok számára is a cölibátust tartotta követendő példának, ezért az Apostoli Szentszéknel be is vándolta őket, miszerint házasságuk miatt eretnokségben élnek. A megvádolt örmény papok azzal védekeztek, hogy ők az 1689-ben megkötött vallási unió előtt már házasságban éltek, és ez nem képezhetett akadályt abban, hogy továbbra is gyakorolhassák,

valamint ellássák papi hivatalukat. Ebben a kérdésben az Apostoli Szentszék az örmény papoknak adott igazat, de az örmény unitus egyházon belül a légkör továbbra is feszült maradt. Ezt a problémát külön tetézte, hogy Oxendio közvetlen segítői lengyelországi örmények voltak, és a lembergi Örmény Kollégiumban szereztek teológiai képzettségüket, és ott a latin mellett, nagy hangsúlyt fektettek az örmény unitus rítus tanítására is. Sőt a lengyelországi örmény unitus egyházban a latinhoz igazodott örmény rítus szerint miséztek, miközben Oxendio püspök makacsul ragaszkodott a latin rítushoz. Így a püspök még közvetlen munkatársaival is konfrontálódott.²⁸

1691-1692 fordulóján újabb konfliktus robbant ki az egyházi unió megítélése kapcsán Oxendio püspök és a besztercei örmény papok között. Vardan Potoczky és Astuacatur Nigosean áttért örmény szerzetes papok a megkötött egyházi unió ellen kezdtek prédikálni a besztercei örmények körében. Ennek indítéka az volt, hogy az örmények az egyházi uniót egyre inkább kártekonynak ítélték, mivel az örmény identitást kezdte háttérbe szorítani. Másfelől az örmények 1689-ban abban bíztak, hogy az egyházi unió megkötésével, azaz katolikusává válásukkal, kiszélesítik korábbi gazdasági előjogaikat. Ebben keservesen csalódtak, sőt adóikat az egyházi unió után többször is megemelték a világi hatóságok. Ez elégedetlenséget szült, amelynek okát Oxendio püspökben és az általa tető alá hozott vallási egyesülésben látták. Ráadásul ez kapóra jött az erdélyi protestáns elit számára, akik azazal hitegették az örményeket, hogy amennyiben megtagadják unitus hitüket, akkor segítenek számukra közbenjárni a bécsi udvarnál, hogy kiszélesítsék a korábbi gazdasági kiváltságaikat. Ugyanis a protestánsok az örmény unitus püspökben, nemcsak

Róma, hanem egyúttal a bécsi udvar embe-
rét is látták.²⁹

Ez az ügy végül azzal zárult le, hogy Vardan Potoczky és Astuacatur Nigosean, valamint híveik visszamondták az egyházi uniót. Sokan közülük (mintegy 100 örmény család) Astuacatur Nigosean vezetésével visszatelepettek Moldvába.³⁰ Erre a püspök vizsgálatot rendelt el, és segítséget kért az Apostoli Szentszékől, a bécsi udvartól és az erdélyi politikai elitől. Oxendio püspök erőfeszítéseit nem koronázta siker. Az erdélyi elit egyáltalán nem állt mellé, a bécsi udvar figyelmét pedig teljesen lekötötte az oszmán-törökkel szembeni felszabadító háború, a szentszéki hatóságok megessze voltak Erdélytől. Sőt *II. Apafi Mihály* (1672-1713) erdélyi választott fejedelem és *Bethlen Miklós* (1642-1716) erdélyi kancellár a renitens örmények segítségére siettek. Vardan Potoczky és mintegy hatvan, az egyházi uniót megtagadó örmény család 1692 nyarán Besztercéről Ebesfalvára (a mai Erzsébetvárosba) költözött. Számukra a fejedelem külön gazdasági kiváltságokat és szabad vallásgyakorlást biztosított.³¹

Astuacatur Nigosean miatt Oxendio püspök az Apostoli Szentszék tudta és áldása nélkül Moldvába távozott, hogy rábírja az örmény papot és híveit visszatérésre, illetve visszatérítse őket az unitus hitre.³² A püspök öntörvényű missziója eredménytelen maradt, és így tekintélyében megtépázva visszatért Erdélybe. Igaz Astuacatur Nigosean csakhamar 1693-ban visszatért Moldvából, és Besztercén az egyházi unió ellen próbált prédikálni. A püspök időben lépett: a császári katonaság segítségével elfogatta a renitens örmény papot és híveit. Astuacatur Nigoseant a nagyszebeni tömlöcbe vetette, és hittagadással vádolta meg. Ennek az eljárásnak nem lett semmilyen eredménye, mert az örmény pap még az 1693.

esztendőben tisztázatlan körülmények között a tömlöcben elhalálozott.³³

1697-ben Besztercén Oxendio püspök az egyházi unió értelmezése kapcsán újabb botrányt robbantott ki. Az 1691. évi esethez hasonlóan azzal vádolta meg az erdélyi örmény papokat, hogy a vallási unió ellenére többségük házasságban élt. A püspök az ügy főkolomposainak Vardan Potoczkyt, az ebesfalvi hittagadót, valamint *Elia Mendrul* besztercei esperest nevezte meg.³⁴ Ugyanakkor a megvádolt örmény papok a püspököt zsarnoksággal és korrupcióval vádolták be az Apostoli Szentszék-nél és a lemergi örmény unitus érsekség-nél. A korrupció vádja abban gyökerezett, hogy Oxendio püspök egy elhunyt gazdag erdélyi örmény kereskedő hagyatékára tette rá a kezét 1696-ban, amelyből még ugyanabban az évben Görgényszentimrén tekintélyes birtokot vásárolt magának.³⁵ Ez egyébiránt szemet szúrt az erdélyi világi hatóságoknak is. Különösen nem nézte ezt jó szemmel a katolikus hitű gróf *altorjai Apor István* (1638-1704) erdélyi kincstartó sem. Ugyanis a dokumentumokból kiderült, hogy a püspök az Apostoli Szentszék által megállapított évi 100 scudo fizetését mindig is több éves késésekkel kapta meg Rómából, és többször kilincselte a kincstartónál pénzügyi segílyt kérve.³⁶ Apor utána akart járni a hirtelen jött jólétnek, és az örmények mellett szintén sikkasztással vádolta be az örmény unitus püspököt.³⁷ Az *Elia Mendrul*hoz kapcsolódó konfliktushoz ugyanakkor egy korrupciós probléma is társult. Mindenesetre az Apostoli Szentszék és az Erdélyben tevékenykedő obszerváns és konventuális (minorita) ferences szerzetesek, valamint a jezsuita páterek Oxendio püspök védelmére keltek. Két év alatt több vizsgálóbizottságot állítottak fel, amelyek elfogultnak bizonyultak és Oxendio

püspöknek adtak igazat. *Elia Mendrul* és hívei erre visszamondták az egyházi uniót, és többségük, mintegy 400 örmény család Moldvába távozott.³⁸

Csakhamar *Elia Mendrul* körül is szorult a hurok. Az 1698. év végén az Apostoli Szentszék utasítására felállított és *Vizkeleti Zsigmond*³⁹ (1648-1718), illetve *Halászi István*⁴⁰ (1648-1705) erdélyi jezsuita páterek által vezetett vizsgálóbizottság már keményebben, a császári katonaság bevonásával lépett fel az erdélyi örmény közösségekben. Közülük sokakat erőszakkal kényszerítettek az egyházi unió újbóli elfogadására. Ennek tükrében Vardan Potoczkyt is elfogták Ebesfalván, és mint hittagadót életfogytiglani börtönre ítélték.⁴¹ *Elia Mendrul* más megoldást nem látva megmaradt híveivel elhagyta Erdélyt, visszatelepült Moldvába, és végérvényesen visszamondta az 1689-ben Lembergben ki-mondott vallási uniót.⁴²

Az *Elia Mendrul*-ügy egyszersmind fordulatot jelentett az erdélyi örmények egyháztörténetében. A viszály lezárulásával kiteljesedett az erdélyi örmények vallási uniója. Igaz, Oxendio püspök maga sem gondolta, hogy hittérítői tevékenysége ilyen kemény konfliktusok árán valósul meg. Mindazonáltal ezzel a konfliktussal az egész erdélyi örmény közösség visszafordíthatatlanul unitussá vált. Az erdélyi örmények a konfliktussal ugyanakkor jelentősen meggyengültek. Számárányuk érezhetően csökkent, köszönhetően elsősorban annak, hogy Oxendio egyházi ellenzéke 1691-1700 között nagyszámban költözött ki Moldvába. Az unitus püspök ennek ellenére a konfliktusból összességében mégis jól jött ki. Bár az erdélyi örmény unitus hívek száma szemmel láthatóan visszaesett, Oxendio egy kisebb, de a felekezetiileg homogénebb közösséget tudhatott maga mögött.

A viszályban a római katolikus egyház szinte végig mellette állt, mialatt *Elia Mendrul* támogatói bázisa a folyamatos ki-, vagy elköltözések miatt jelentősen lecsökkent.

Oxendio püspök az említett korrupció vádja alól a vizsgálatok során ugyan felmentést kapott, de teljes mértékben sohasem tudta tisztázni magát.⁴³ A korrupció gyanújának árnyéka szinte élete végéig rávetült, és az erdélyi világi elit az *Elia Mendrul*-ügy után egyáltalán nem bízott meg az örmény unitus püspökben.

Végül, de nem utolsósorban, különösen az *Elia Mendrul*-ügy fényében, le kell azt szögezni, hogy az egyházi uniót követő konfliktusok egyöntetűen lerombolták azt a hazai és a nemzetközi tudományos köztudatban uralkodó nézetet, miszerint az erdélyi örmények vallási egyesülése viszályok és konfliktusok nélkül, csendben és békeségben zajlott le.

Elia Mendrul és híveinek kimenekülése után Oxendio Virziresco 1700-1711 között a moldvai missziószervezéssel próbálkozott, hogy vissza-, illetve áttérítse az ottani örményeket a római katolikus hitre. Próbálkozása az Apostoli Szentszék, a varsói apostoli nunciatura, valamint a lemergi örmény unitus érsekség közötti érdekelentétek, a moldvai világi és egyházi hatóságok ellenállása miatt kudarcot vallott.⁴⁴ Oxendio püspök moldvai misszióját végérvényesen szertefoszlatta az is, hogy a Rákóczi-szabadságharc idején 1704-ben kúruc fogságba került, és közel három évig tartó munkácsi fogság után a kurucok kiutasították az országból, majd a szabadságharc gyengülése miatt már 1709-ben visszatért Erdélybe.⁴⁵

Oxendio püspök és segítői a moldvai meghíúsult misszió folytán szüntelenül attól rettegetek, hogy idővel Moldvából az örmény katolikosz parancsára örmény keleti

papok jöhetnek Erdélybe az unitus örmények visszatérítésére. Ez a félelem, két jelentéktelen elszigetelt esetet leszámítva, valótlannak bizonyult.⁴⁶ Aggodalmukat minden bizonnyal az áttért erdélyi unitus románok példája táplálhatta: a bukaresti metropoliták a konstantinápolyi pátriárka buzdítására görög és román pópákat és szerzeteseket küldtek Erdélybe az erdélyi román unió ellen prédikálni.

Oxendio püspök 1710-ben történt végleges visszatérése után elsősorban az erdélyi örmény közösség újjászervezésére koncentrált. Legfőbb kötelességének a szamosújvári uradalom felépítését és kiváltságolását érezte. Szamosújvár kérdése már az 1690-es években is foglalkoztatta Oxendio püspököt. Közvetlenül a Vardan Potoczky-féle hittagadási ügyet követően a püspök rájött arra, hogy az erdélyi örményeket az egyházi unióban hosszú távon csak kiváltságokkal lehet megtartani. A püspök szembesülni kényszerült azzal is, hogy az egyházi unió ellenére sok örmény települt vissza Moldvába, ezért az Erdélyben szétszórta örményeket egy településen kívánta összefogni. 1696-ban Bécsben tett látogatást, és az udvarhoz folyamodott. Arra kérte *I. Lipót* (1657-1705) császárt és királyt, hogy engedje át az örményeknek méltányos áron a szamosújvári fiskális uradalmat. A folyamodvány hatékonyabb elbírálása érdekében felvette a kapcsolatot *Kollonich Lipót* (1631-1707) bíborossal, esztergomi prímás-érsekkel.⁴⁷ Ez a háttér munka viszonylag gyorsan meghozta a maga gyümölcsét, ugyanis *I. Lipót* 1696. augusztus 20-án jóváhagyta Oxendio püspök kérését, és Szamosújvárt jelölte ki a jövőbeni örmény település helyéül.⁴⁸ Ugyanakkor az *Elia Mendrul*-ügy, és Oxendio püspöknek Apor kincstartóval támadt konfliktusa, valamint a Rákóczi szabadságharc

kitörése miatt e kérés tényleges végrehajtása késlekedett. Az örmények Szamosújvárra csak 1712-ben költöztek át Besztercéről és a környező falvakból.

Oxendio úgy érezte, hogy a helyi hatóságok akadékoskodása és ellenérzése miatt az örmények nem mindig élhetnek a korábbi, még az erdélyi fejedelemtől 1680-ban kapott kereskedelmi kiváltságok adta lehetőségekkel. 1711. november 10-én emlékiratot dolgozott ki és nyújtott be a bécsi udvarnak az 1696-ban megkapott szamosújvári uradalom ügyében. A tizennégy pontból álló latin nyelvű memorandumban többek között azt kérte, hogy kapjanak az örmények hároméves adómentességet, valamint helyezték őket az erdélyi katonai parancsnokok védelme alá. Mindezt azzal magyarázta, hogy a Rákóczi-szabadságharc miatt az örmények komoly anyagi károkat szenvedtek. A püspök voltaképpen egy úgynevezett örmény diplomát (*Diploma Armenum*) szeretett volna kieszközölni a világi hatóságoknál Szamosújvár számára.⁴⁹

A memorandum ügyében sokáig nem történt érdemi döntés, sőt az ügymenet látványosan lelassult. Ezért Oxendio 1712 nyarán Bécsbe távozott, hogy az akkor épülő Szamosújvár, Erdély legnagyobb összefüggő örmény közössége számára kiváltságokat eszközöljön ki, illetve memorandumának érvényt szerezzen.⁵⁰

A majdnem három éves bécsi tartózkodása alatt Oxendio püspök ügye a számtalan audiencia ellenére sem haladt előre. Mindenesetre a közel három esztendőn keresztül tartó kilincselések, várakozások, tárgyalások, valamint idegeskedések teljesen megviselték, felőrölték, illetve felemésztették a 61. életévében járó Oxendio püspök egészségét. 1715. március 7-én váratlanul rosszul lett, és a bécsi Szent János Ispotályba szállították. A püspököt magas láz, illetve

idegletelés gyötörte, és még aznap este elvesztette az eszméletét. Az ispotály vezetője az udvari orvos segítségét kérte, aki nem tudta diagnosztizálni a püspök betegségét.⁵¹

Oxendio püspök három nap múlva, március 10-én meghalt.⁵² Halálát nagy valószínűséggel agyvérzés okozhatta.⁵³ Titokzatos rosszullete miatt olyan híresztelések kaptak lábra, miszerint az unitus püspököt a bécsi udvar a magyar katolikus klérus felbujtására megmérgezte. Ezt arra alapozták, hogy Oxendio püspök túl nagy befolyással rendelkezett az erdélyi örmények és katolikusok körében. Ezek a felvetések, vagy találgatások valószínűleg minden alapot nélkülöztek: miért is gyilkoltattak volna meg egy olyan főpapot, aki főpásztori hivatala idején rendíthetetlen híve volt mind a katolicizmusnak, mind az udvarnak. A püspököt a bécsi irgalmas-rendiek Szent Barbara tiszteletére felszentelt templomában helyezték örök nyugalomra.⁵⁴

A püspök nem sokkal rosszullete előtt végrendelkezett vagyonáról, illetve utódjául rokonát, a lengyelországi örmény unitus *Stephano Stephanowicz Roska* (1670-1739) címzetes hymeriai püspököt jelölte ki.⁵⁵ Ugyanakkor halálával az örmény unitus püspöki hivatal megüresedett. Az Apostoli Szentszék ugyan többször is tárgyalta Roska erdélyi jelöltségét, de a magyar katolikus egyház kérésére végül a kinevezéstől elálltak.⁵⁶ Így az erdélyi örmény unitusok főpásztor és vezető nélkül maradtak.

Oxendio Virziresco püspök 1715-ben bekövetkezett halálával az erdélyi örménység történetének egy fontos korszaka zárult le. A szentszéki levéltárak még mindig nagyszámú kiadatlan iratanyagot őriznek az erdélyi örmény egyház további sorsáról. Az erdélyi örmény püspöki szék betöltése körül kirobbant viták, az egyházi joghatóság körüli feszültségek, az erőszakos latinizáció és

az 1721-ben felállított fogarasi unitus román püspökséggel fennálló kapcsolatok mindmind azt jelzik, hogy az erdélyi örménység egyháztörténete korántsem zárul le az egyházi unió, vagy Oxendio püspök tevékenységének kutatásával. Ez utóbbiakat pedig az 1715 utáni időszakra vonatkozó szentszéki

levéltári források feltárása mellett kizárólag újabb forráscsoportok bevonásával lehetséges a továbbiakban kutatni.

Szer. megj.: A www.magyarormeny.hu honlapon olvasható a tanulmány a jegyzetivel együtt. Az erdélyi örménység Verzár Oxendiusz néven nevezi a püspököt.

A VIII. Dr. Urmánczy Nándor Emléknep Maroshévízen

2015. május 12-17-é-én megrendezett IV. Maroshévízi Magyar Művelődési Napok keretében zajlott le idén is, május 16-án.

Délelőtt 10 órakor ökomenikus igehirdetésre került sor a helyi római katolikus templomban *Portik-Hegyi Kelemen* római katolikus esperes, *Szász Attila* református esperes, *Barticek-Kiss Krisztián* maroshévízi református tiszteletes és *László Áron* maroshévízi római katolikus plébános jelenlétében. Ezt követően ifj. *Molnár Árpád* orgona koncertjére került sor, majd a temetőben megkoszorúzták *Dr. Urmánczy Nándor* sírját.

A Kemény János Gimnáziumban folytatódott az ünnepi megemlékezés,

ahol ünnepi beszédet mondott *Dr. Gortvay István* unoka és átadásra kerültek az Urmánczy Nándor Díjak. „Consummatum est!” – Az Urmánczy-örökség c. filmet *Püspök Botond* filmrendező bemutatása után tekinthette meg a közönség.

Fráter Olivér a Nemzetstratégiai Kutatóintézet elnökhelyettese „A néppel a népért” címmel tartott előadásával mutatta be *Orbán Balázs* politikai tevékenységét, majd *dr. Issekutz Sarolta* tartott előadást: Az örmény származású politikusok a dualizmus kori Magyarországon címmel.

Állófogadás zárta a tartalmas napot.

M

Urmánczy Nándor díj Németh Szilárdnak

Május 16-án a IV. Maroshévízi Székely-Magyar Napok keretén belül, a VIII. Dr. Urmánczy Nándor Emléknapon az Urmánczy sírboltnál koszorút helyezett el Németh Szilárd országgyűlési képviselő és a Nemzetstratégiai Kutatóintézet elnökhelyettese, Fráter Olivér.

Nem sokkal később a helyi *Kemény János* Gimnázium dísztermében átadásra kerültek a 2015. évi Urmánczy Nándor díjak. Idén a díjakat *Böjte Csaba* atya és *Németh Szilárd* országgyűlési képviselő vehette át. Németh Szilárd laudációját *Fráter Olivér*, a Nemzetstratégiai Kutatóintézet elnökhelyettese mondta el, a díjat pedig az Urmánczy Egyesület elnöke, *Czirják Károly* adta át.

Az országgyűlési képviselő – akkor még fővárosi képviselőként, Budapest

kulturális és turisztikai tanácsnokaként, valamint Csepel polgármestereként – sokat tett azért, hogy „a történelem vihara” által elpusztult, Urmánczy emléket idéző műalkotás ismét régi helyére kerülhesen. 2013. október 1-je óta Németh Szilárd kezdeményezésére ismét áll a báró Dr. Urmánczy Nándor emlékpád a Margitszigeten.

Csepel.hu

Novák Ferenc

Apai nagyapám, XIX. századi néptanító az 1890-es években feleségül vette a szamosújvári Bátrín Johankát, egy örmény lányt. A Novák család Dicsőszentmártonban élt a XVIII. század végétől. Őseim - nagyszüleim - házassága idején az öreg *Novák* Borgóprundon volt tanító, a Borgói-havasok gyönyörű vidékén. Apám is ott született. A szigorú örmény egyházi szabályok szerint az édesanya vallására keresztelték. Örmény katolikus lett. Az öreg Novák beletörődött, hogy a fiai és a többi gyerek – négy fiú és egy lány - nem unitárius lett.

A vallási lánc folytatódott, így a bátyám meg én szintén katolikusok lettünk, pedig anyám nagy református családból származott. Makkai lány volt. Rokona volt Makkai Sándor püspök írónak. Apja alapította

Közép-Európa első és egyetlen alumínium-amedény-gyárát (1921-ig működött). Kolozsváron a belvárosban, a Szamos partján a gyárépület még most is áll.

Én voltam az unokatestvérek közül a legkisebb. Sokat voltam Szamosújváron a nagyszülőknél. Ott is volt egy baráti köröm, sok játszópajtásom, többek között a *Pongráz Gergő*, aki velem egykorú volt, és még egy-két testvére, sokan voltak. Szamosújvár a harmincas, negyvenes években túlnyomó részben örmény volt. 1941-ig két nagybátyám is ott lakott, dolgozott. Az ott-tartózkodásaim alatt én is éltem a nagy örmény rokonság körében az örmények életét.

Csodálatos volt a családon belüli összetartozás és feltételek nélküli szolidaritás.

Egy örmény családon belül nem lehetett elkallódott egyed. Ha valahol baj volt, anyagi, betegség vagy más személyes probléma, akkor a család minden tagja kész volt bármilyen áldozatot hozni a segítség érdekében. Ha öröm volt, házasság, születés vagy bármi, akkor meg nagyon tudtak ünnepelni. Ezek az alkalmak mindig nagy események voltak fantasztikus kulináris élvezetekkel. Az örmény gasztronómia világhírű. Ezt a hagyományt az örmény gyökerű családok a mai napig megőrizték és gyakorolják. Az ízek emlékét, melyet a nagymama konyhájának köszönhettem, máig megtartottam, és amit lehet, én magam is megteremtem a saját kis konyhámban. Barátaim „visítanak” az örömtől, mikor *khurutos* levest adok nekik. Egy sült bányahúshoz salátának *dábdász paszulyt* készítek. A családban a nagybátyám magyar feleségei tökéletesen megtanulták az örmény gasztronómiai csodákat, pl. húsvétkor a tárkonyos bányafejleves. Ezt az unokák is tudják és gyakorolják. Sajnos vannak elfelejtett étek. Sem Szamosújváron, sem Gyergyóban már nem készítenek *Kaiser szalonnát* (nem Kaizer, hanem Kaiser, csak itt így németesítették, mert ez így

egyszerűbb volt). Senki nem csinál füstölt kecskehúsból *buzsenycát*. Kár! Sorolhatnék még néhány kulináris csodát. Édességeket viszont minden magyarörmény asszony készít. Ünnepekkor nem hiányzik pl. a *dalauzi* az asztalról. A családi flekkenezés még most is kedves emlék. Családunkkal a hagyományos páccal és paprikás, vörösboros mártással készítjük. Csodálatos, hogy az örmény hagyományaink a kulináris élvezetekben is jelentősen fennmaradtak. Sőt, talán a leg-erősebben.

Van még némi örmény történelmi sors-tudatom. Büszke vagyok a szamosújvári rokonságra. Nagyszerű emberek voltak. A leszármazottak most már mind Magyarországon élnek. Mindnyájan komoly egzisztenciát teremtettek. Most már én vagyok a legöregebb. A család leg-öregebbje. Minden ünnepen együtt vagyunk (természetesen örmény étkekkel), és most én mesélek szüleikről, nagyszüleikről, hogyan éltek, éltünk a második hazánkban, Erdélyben.

(Megjelent a *Napút Irodalom, Művészet, Környezet* című folyóirat 17. évfolyam 3., örmény tematikus számában, 2015. április-május)

Tarján Tamás

Hít küld. Nomen est...

Számomra a név - utójel.

Születésemkor *Hovhannesian Arakhel* *Tamás* névre kereszteltek. A nevemnél sokkal többet később sem tudtam örményül - néhány írásjelet, alapvető kifejezést mindössze -, a nevemet pedig, ebben

a formában, elveszítettem, amikor tizenegy éves lettem. Családunk mindkét (apai) örmény ága nevet változtatott. Az okok (köztük legkevésbé lényegesként nevünk mindenkori pontatlan írása az okmányokban, valamint a nemszeretem „Hofi” és egyéb becézések) ma már

nem fontosak. Apám kevéssé, író nagybátyám alkalomszerűen érdeklődött az örmény származás ténye, az örmény előtörténet iránt, de magyar vezetéknevet (mindketten mást) szívesebben viseltek. A mienkben a -ján végződés a jellegzetes örmény toldalékra, a „fia valakinek” jelentésű végződésre emlékeztet, bár az ősi Tarján törzsnévre élezett magyar fül nem érzékeli: a Tarján nem ritka örmény családnév. Ezért választotta - nem is apám, hanem még névjavasoló hagyatkozásában a páter familias Eghia.

Konstantinápoly Kurucsesme kerületében született, majd a török fenyegetés elől szülővárosából még gyermekként menekülni kényszerült nagyapánk, *Hovhannesian Eghia* kalandos úton került Magyarországra, s magunk sem tudjuk, öt másik nyelv mellett mikor és miként sajátította el tökéletesen a magyart (magyar elit gimnáziumban érettségizett Budapesten, de huszonkét évesen). A magyar-örmény kapcsolatok szenvedélyes szakírója, több a tárgyba vágó kultúrtörténeti könyv szerzője vált belőle. (Ő propagálta legszenvedélyesebben *Ady Endre* örmény származásának tényét; talán az ő álláspontját is ismerve kezdte *Illyés Gyula* híres *A faj védői* című szonettjét ekként: „Ady dült örmény arca...”) Sikeres ügyvédi pályájának nem csekély jövedelméből sokat áldozott az európai örménység ügyeire, intézményeire. De – és erre sem tudjuk a magyarázatot – gyermekeit nem tanította meg anyanyelvükre. Yervant, Zaven, Elmonea: a három gyermek örmény személynévet viselt, e nevek szolgálták megszólításul is a családban. Szinte csak ennyi maradt a família örménységéből.

Örmény nevet valamennyi unoka is kapott. Őcsém például Mechitar, legfiatalabb

unokatestvérem Takuhi. Ha az örménységre gondolok – sajnos sosem jártam Arméniában –, nevetek szökkent fel tudatom. Nevetek: a mieinket, meg azokat, melyeket a névtárból én adtam „ajándékba” szeretteimnek, barátaimnak - Chutlube, Nuné, Berkuhi... –, s amelyekhez az ún. jellegzetes örmény vonásokra társíthatom. Dacos virtus és mindig ugrásra készítő szorongás, erős istenhit és hajlam mindenféle szakadárságra, sietős léptű értelem és számos logikai vetés, mérhetetlen munkabírás, szenvedélyes eltökéltség a hivatásban, ügyetlen kéz a keresmény elköltésében, gazdag érzelmvilág, ám hozzá szögletesség az érzelmek kifejezésében. Lehet, hogy ennek csupán a fele igaz - de melyik fele? S mi még?

Az én örmény nevem – Arakhel – azt jelenti: a jó hír hozója. Régi magyar szóval: hitküldér (voltaképp: evangélista). E név jól megfér a másikkal, az Aquinói Szent Tamásnak (többek közt írástudók, papírboltok patrónusának) oltalmába vont Tamással (jelentése: iker [kettős]; görög etimológiával: csodás).

Nem hinném, hogy életévtizedeimmel sikerült volna hűnek lennem nevem jelentéséhez. De az örményeket együtt hitküldéreknak gondolom. Ez az én örménységem.

A fiam személynévként visszakapta, amit családnévként elillanni hagyunk. Az ő neve: *Tarján Lőrinc Hovhannesz*. Azaz: a hagyomány szerint rostélyon megégettetése közben is mosolygó Lőrinc mellett János a védőszentje. Majd eldől, keresztel-e, vagy a fejét veszik.

(*Megjelent a Napút Irodalom, Művészet, Környezet* című folyóirat 17. évfolyam 3., 2015. április-május örmény tematikus számában)

XV. PÉCSI ORSZÁGOS SZINHÁZI TALÁLKOZÓ 2015. június 1-16

Nemzetiségi Színházak Találkozója

2015. 06. 10. Sze | 19:00

Zsolnay Kulturális Negyed - Bóbita Bábszínház

Rainer Maria Rilke–Kasimir von Pászthory:

Ének Rilke Kristóf zászlós szerelméről és haláláról

fordította: Petra-Szabó Gizella

Budavári Örmény Színház

előadja: **Várady Mária**

közreműködik: Szilasi Alex (zongora)

jelmez: Fekete Mária

rendezte: **Szöke István**

A szentgotthárdi győztes csata gátat vetett az oszmán birodalom hódításainak Európa földjén. 1663-ban, *Rilke Kristóf*, a fiatal zászlós, alig hogy megismerte a szerelmet, szakrális gyilkosság áldozatává válik. Száz éve mutatták be a *Kasimir von Pászthory* és *Rainer Maria Rilke* balladáján alapuló operát. Az előadás előtt elhangzik *Dr. Székely András Bertalan Egy melodráma margójára* című írása is.

játékidő: 60 perc

Szomorújelentés

Mély fájdalommal és megtört szívvel tudatjuk mindazokkal, akik ismerték és szerették, hogy

Harmath Kálmán

2015. június 2-án hajnalán, életének 76. évében elhunyt.

Drága Édesapámat 2015. június 18-án, 14,30 órakor a Farkasréti Temetőben, a Római Katolikus Anyaszentegyház szertartása szerint helyeztük örök nyugalomra. A gyászmisét a temetés után a temető főbejáratával szembeni Mindenszentek Plébániatemplomban mutattuk be.

Lelkünkben és szívünkben örökké velünk marad mosolygós tekintete, kedves szavai és történetei. Gyászolják mindazok, akik szerették, családjá és barátai.

Emlékét kegyelettel megőrzi az erdélyi örmény közösség is, amelynek örmény nemzetiségi képviselője is volt, több cikluson keresztül.

Jobbról Dr. Erő Péter bíboros, prímás, XIX. Nerszész Péter pátriárka, Monostori László irodaigazgató-helyettes, Fülöp Ákos lelkész

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület folytatja a **pénzadományok gyűjtését** az erdélyi magyarörmény közösségek részére. Pénzbeli adományok az egyesület bankszámlájára befizethetők.

Bankszámlaszám: Budapest Bank Rt. Királyhágó fiók: 10100792-72594972-00000007

Az **Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület székhelye:** 1015 Budapest, Donáti utca 7/a.
Postacíme: 1251 Budapest, Pf. 70. **Tel/fax:** 06(1) 201-1011

Elnök: dr. Issekutz Sarolta

ERDÉLYI ÖRMÉNY GYÖKEREK – füzetek

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület kéthavonta megjelenő kiadványa

A kiadványt támogatja:

a Fővárosi Örmény Önkormányzat

(1054 Budapest, Akadémia u. 1. I. emelet 179, telefon: 332-1791)

(félévfogadás: hétfőn 16.30–18.30 óráig, foyarosiormeny2014@gmail.com),

és a Budapest Főv. II. Kerületi Örmény Önkormányzat

Nyilvántartási szám: 2.2.4/78/2002.

Felelős főszerkesztő és kiadó:

dr. Issekutz Sarolta

Munkatársak: Dr. Sasvári László, dr. Issekutz Sarolta, Bálintné Kovács Júlia (Kolozsvár),

Dr. Puskás Attila (Marosvásárhely)

Szerkesztőség: 1251 Budapest, Pf. 70. Tel/Fax.: (1) 201-1011

Lapzárta: minden páratlan hónap első hétfőjén!

Tördelés: Gulyás Zsolt

Nyomdai munkák: Pannónia Nyomda Kft.